

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

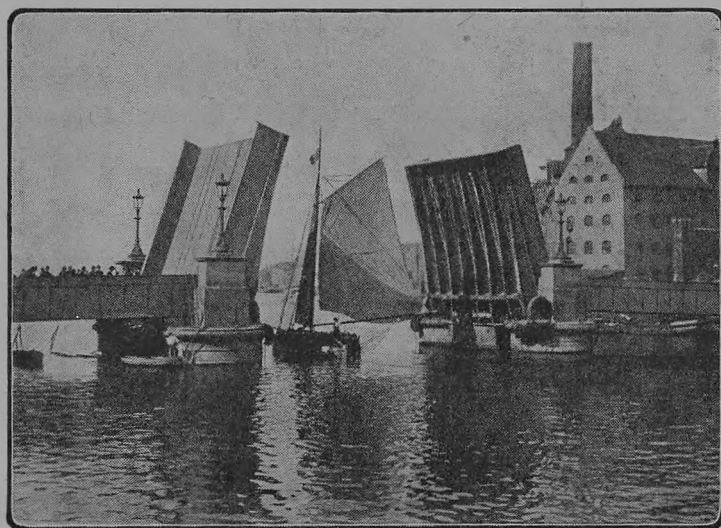
STEFFEN LINVALD

CHRISTIANSHAVN

STREJFTOG I CHRISTIAN IV'S BY

I

NEDEN VANDET

UDGIVET AF

FORENINGEN FREMTIDEN

KØBENHAVN 1948

I Aarene 1940—42 udgav
FORENINGEN »FREMTIDEN«

HUSE OG MENNESKER

STREJFTOG I DET GAMLE KØBENHAVN

i tre Hefter med Tekst af GEORG NYGAARD og med Billeder samlet og ordnet af KNUD HENDRIKSEN. Desværre naaede Georg Nygaard ikke før sin Død at fuldende det planlagte Værk, som yderligere skulde have omhandlet den indre By og Christianshavn, og Foreningen udsendte derfor i 1943 som en Fortsættelse af »Huse og Mennesker« HARALD LANGBERG: »Fra Torv til Torv«. Foreningen udgiver hermed 1. Hefte om CHRISTIANSHAVN med Tekst af STEFFEN LINVALD, og forventer at kunne afslutte dette Værk i 1949 med 2. Hefte af »Christianshavn«.

Omslagsbillede: Knippelsbro bygget 1869. Fotograf fra ca. 1900.

Titelbillede: Fra Den grønlandske Handels Plads.

Efter Maleri af Vilh. Kyhn 1845.

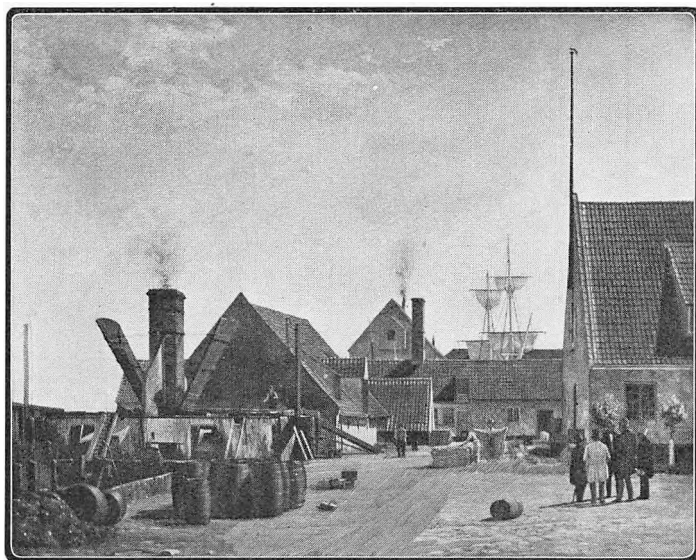
F. HENDRIKSEN'S REPRODUKTIONS-ATELIER
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKJÆR)
KØBENHAVN

CHRISTIANSHAVN

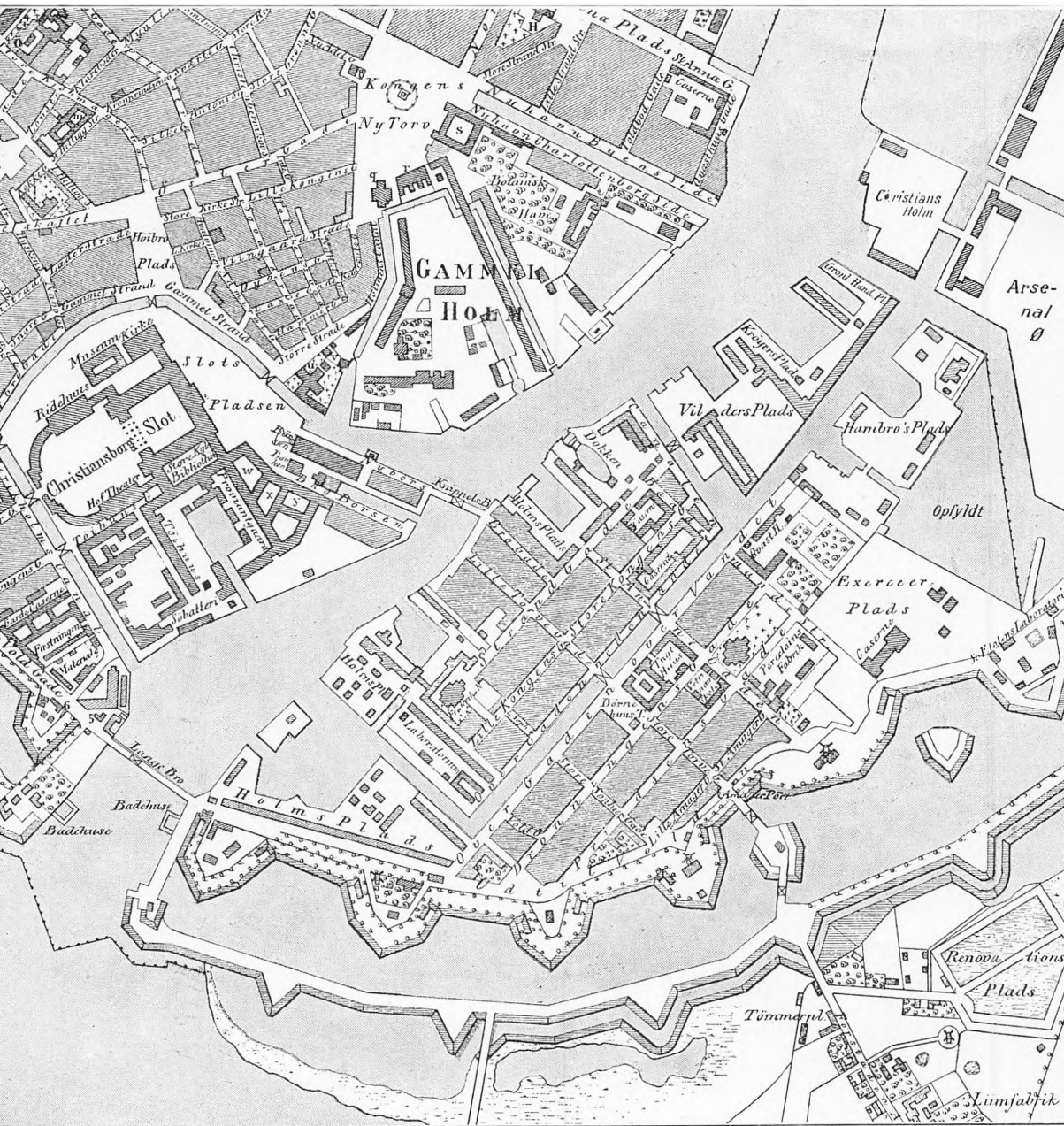
STEFFEN LINVALD

CHRISTIANSHAVN

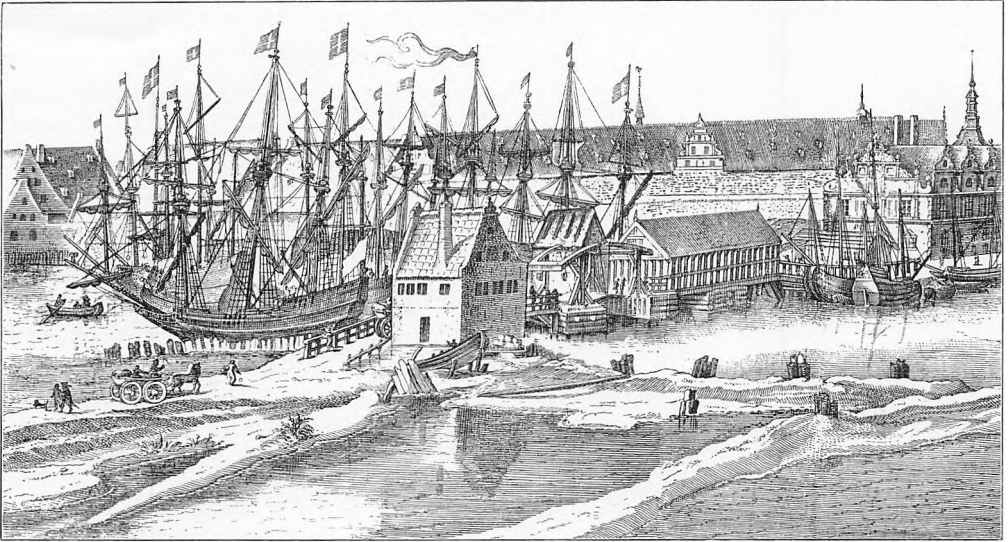
STREJFTOG I DET GAMLE KØBENHAVN

UDGIVET AF
FORENINGEN FREMTIDEN
KØBENHAVN 1948

Kort over Christianshavn med Voldanlægget ca. 1840. Man ser Kanalen, der deler Bydelen i en Overby og en Nederby. For Enden af Strandgade foran de militære Laboratorier ligger Christianskirken, ved Havnen de store Handelspladser og Dokken, i Strandgade og Wildersgade de nu nedlagte Kaserner og i Langebrogade »Holms Huse«. Paa den modsatte Side Kanalen ses Torvet med Christianshavns Fængsel, Søkvæsthuset i Overgaden oven Vandet, den gamle Veterinærskole og Frelser Kirke i St. Annægade og Artillerikasernen i Baadsmadsstræde.

Den ældste Knippelsbro. Detaille af Stik fra 1627.

KAPITEL I

I de senere Aar har det gamle Christianshavn forandret sig meget. Knippelsbro har rejst sig som en Højderyg, en stor Del af Torvegade er blevet til en moderne Forstadsgade, Brogade er forsvundet og Portgabet i Volden blevet udvidet, medens det gamle Vagthus har holdt Flyttedag, og den bugtede Vej over Stadsgraven og Ravelinen er blevet rettet noget ud for at tilfredsstille vor Tids Færdselskrav.

Bydelens Forvandling er dog langt fra fuldført. Endnu staar i Torvegade flere værdifulde ældre Bygninger, og faa Skridt derfra ligger det rigtige gamle Christianshavn. Skønt det kun er adskilt fra det øvrige København ved et smalt Havneløb, har det dog sit eget Præg. Thi ikke alene har det været forskaanet for større Ildsvaader, men der har stedse været, som Bering-Liisberg siger: »friskere Luft herude, mere Djærvhed, mindre Spidsborgerlighed, det lugtede af Tjære, der strøg Saltvandsluft ind fra Søen, det smeldede med Flag og Vimpler og Sejl; Skibe kom og Skibe gik, man fik at mærke herude, at Verden var større end til Nabogaardens Gærde, og at Christianshavn havde en Dør aaben ud til den store Verden, en Dør, som der i de gyldne Tider stadig strømmede Rigdomme ind igennem».

Allerede tidligt havde Christian IV næret Ønske om at anlægge en By paa Øen Revshaleholm ved Amagers Kyst. I September 1617 forelaa det første Projekt. Det var udarbejdet af Kongens Ingeniør Johan Semp i Overensstemmelse med de Regler Renæssancens Teore-

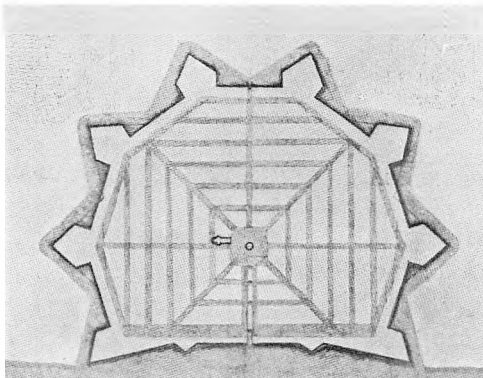

Christian IV.

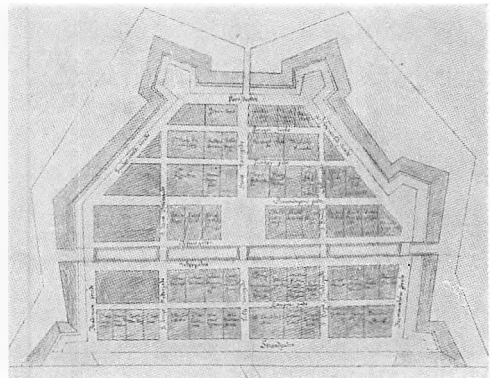
Udsnit af Stik af Alb. Haelwegh efter
Maleri af Karel van Mandern.

likere havde opstillet for nye Byanlæg. Indenfor en polygonal Voldkreds, der dannede de 7 Sider af en Tikant, laa i Midten et Centraltorv, hvor fra der udgik en Række radiale Gader, som blev overskaaret af Tværgader. Til hver Ejendom hørte et Grundareal paa ca. 24×24 Alen, saaledes at Byen vilde have kunnet huse omkring 5000 Indbyggere. Da Projektet imidlertid var ret dilettantisk, blev en ny Plan udarbejdet af Johan Semp i Slutningen af 1617. Denne kendes ikke, men to Kort, det ene fra 1627–30, det andet fra omkring 1636 med Grundejernes Navne, viser Anlægget. Voldkredsens polygonale Form er bibeholdt, men bestaar nu af 5 Sider af en Ottekant. Samtidig er Gadenettet blevet ændret efter Skakbrædtprincippet, et firkantet Torv blevet anlagt i Byens Midte og Kajgader indrettet paa begge Sider af den Tvær-

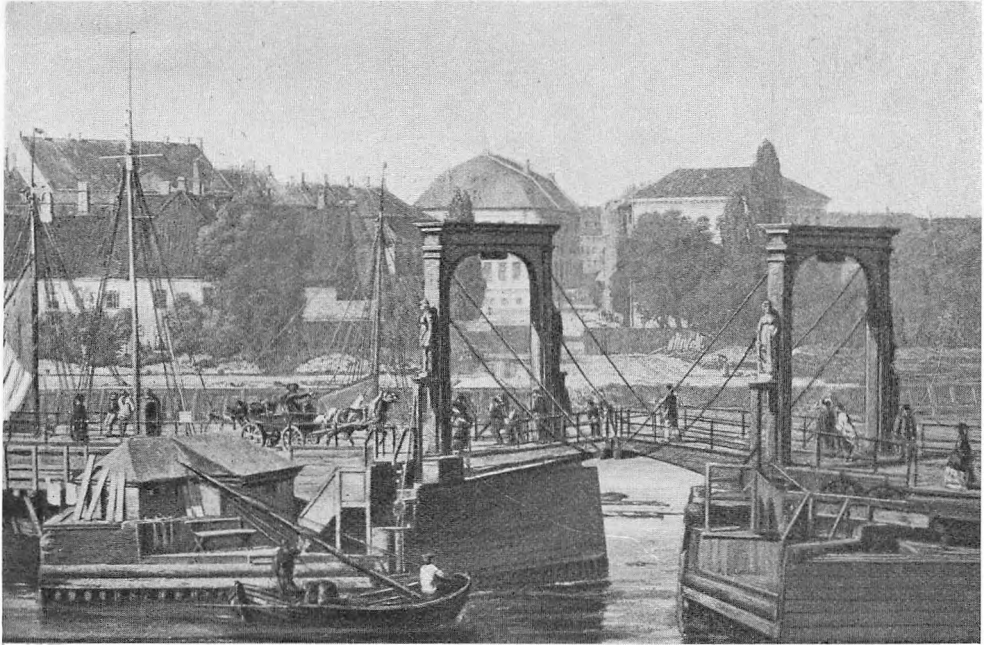
kanal, som skulde dele den i en Overby og en Nederby. Denne Plan svarer i det store og hele til det nuværende Christianshavn. Kun var Sophiegade ført igennem til Strandgade, Brogade ikke anlagt og Strandgades ene Side mod Havneløbet ubebygget, idet Grundejerne i denne Gade fik Frihed til »alene at nyde de Havne, de allerede har gravet eller herefter gravendes vorder ud for deres Fortov«. Da de enkelte Grunde desuden blev 48×96 Alen, saaledes at der kunde opføres store Købmandsgaarde, var de ydre Betingelser for at skabe en ny Handelsby til Stede.

Projekt til Christianshavn Sept. 1617.

Kort over Christianshavn 1627–30.

Holger Roed, 1865. Knippelsbro og Gammelholms Værft under Rydning.

Dette Forslag maa da ogsaa have tilfredsstillet Kongen, idet han den 4. April 1618 over hele Danmark lod udskrive en særlig Skat »eftersom Vi naadigst have for godt anset her paa vort Land Amager en Befæstning at lade forfærdige, vor Skibsflaade, Tøjhus, Slottet og den gamle By, som største Magt paaliggende er, til Defension og Forsikring«. I Virkeligheden blev den ny By, som det da ogsaa fremgaar af Johan Semps Plan, ikke alene anlagt til »Defension og Forsikring«, men nok saa meget for at skaffe Hovedstaden en paakrævet Havneudvidelse.

Først og fremmest maatte Forbindelsen mellem den ny Købstad og den gamle By bringes i Orden. I Aarene 1618–20 byggedes derfor »den store Amagerbro«, »den lange Bro« eller som den i daglig Tale blev kaldt »Christianshavns Bro«. Dens nuværende Navn »Knippelsbro« forekommer ikke paa denne Tid, skønt det siden fortæltes, at den skulde være opkaldt efter en Mand ved Navn Hans Knip, der ejede »vort Hus ved Enden af Christianshavns Bro liggende, som har været vor Toldbod«, og som efter Traditionen skal have besørget Overfarten under Broens Bygning. Denne Forklaring er næppe rigtig, idet Hans Knip først kom i Besiddelse af den tidligere Toldbod 1633, og han var ikke Færgemand, men Havnefoged og Raadmand paa Christianshavn. Snarere er Navnet opstaaet, fordi Kørebanen var belagt med Rundtømmer eller »Knipler«. Denne »vældige Bro, som blev lagt over Dybet og den stridige Strøm«, var en Vindebro, som

De fire »Hovedvinde« fra Knippelsbro, nu i Københavns Bymuseum.

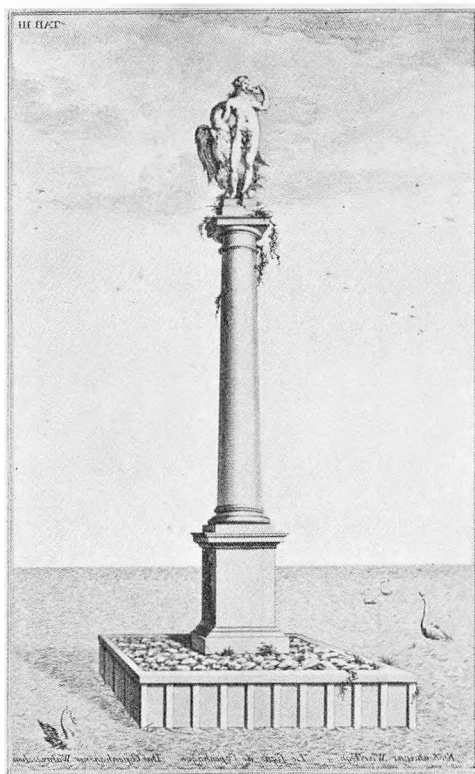
laa ud for den nu nedlagte Brogade, der da var en Dæmning. Sikker har den næppe været, da Resen meddeler, at den maatte befærdes med Forsigtighed, »ti at der i stor Storm og Blæst eller anden ulykkelig Tilfælde undertiden Heste, undertiden Kuske er væltet derudover ned i Stranden, er mere enten Folkenes egen Uforsigtighed eller Guds forborgne Domme, der og kan ramme En paa den faste Jord end som Broen at tilskrive«.

I 1725—28 var det nødvendigt at lade Overlandbygmester Johan Cornelius Krieger underkaste den en større Reparation, og i 1814 blev bl. a. Johann Christoph Sturmbergs fire Herkulesstatuer af Træ fra 1712 erstattet af de fire Figurer: Norden-, Sonden-, Østen-, og Vestenvinden, som er udført af Holmens Billedhugger, Wiedewelts Elev, Fr. Chr. Willerup, der forsynede Flaaden med Gallionsfigurer, og i hvis Værksted den unge Thorvaldsen skal have arbejdet. De fire »Hovedvinde« kom senere i Privateje, men i 1925 skænkede Lensgreve Aage Danneskiold-Samsøe dem til Københavns Bymuseum, hvor de nu har deres blivende Plads.

Trods disse og andre Reparationer bevarede Broen i store Træk sit oprindelige Udseende til 1869, da den efter Forslag af William Wain, der 1865 var indtraadt som Kompagnon i Baumgarten & Burmeisters Etablissement, fra 1872 A/S Burmeister & Wain, blev afløst

af en Jernbro, som blev lagt i Fortsættelse af Torvegade. I 1908 blev denne Bro erstattet af en ny, som blev udført efter Havnebygmester, senere Borgmester H. C. Møllers Planer. Den laa ud for Kareen mellem Torvegade og Brogade, medens den nuværende halvhøje Bro, der skyldes kgl. Bygningsinspektør Kaj Gottlob, igen ligger i Forlængelse af Torvegade.

Syd for Knippelsbro laa oprindelig »Byens almindelige Havn, som kaldes Grønnegaards Havn«. Denne havde Christian III i sin Tid skænket København, som anvendte den til Vinterleje for sine Skibe, »mens siden efterat Christianshavn er bebyggt, har Christianshavns Øvrighed sig den fornemligen tilholdet, saa at de siden det Aar 1640 havde optaget Accise og Vinterleje-Penge af de Skibe-rom, som derudi havde ligget...«. Paa en Grund i denne Havn lod Christian IV 1611 rejse en Søjle

Københavns Vartegn: Leda med Svanen
Stik i Thuras »Danske Vitruvius«.

med en Fremstilling af Leda og Svanen — en Figurgruppe han skal have ført hertil fra Kalmar. I henved 200 Aar var den Byens Vartegn, kendt af talrige Landes Sømænd og afbildet paa samtlige Billeder af Havnen. Da den omkring 1800 blev nedtaget, solgtes den til Havefigur og fandtes endnu i 1820'erne i Murermester Qvists Have i Frederiksberg Allé. Siden har den været forsvundet, men det er sandsynligt, at et Brudstykke af et Kvindehovede i Billedhugger Elos Samling, som skal være fundet under en Udgravning paa dette Sted, oprindelig har hørt til Ledafiguren. Selve Statuen kendes nu bedst fra Opmaalingen i Thuras »Danske Vitruvius«.

Ledas Hoved.

Ogsaa Nord for Broen var Havne, »deraf nogle smaa, som adskillige Byens Indbyggere selv have udgravet«. Dog havde de endnu ikke den Betydning, de fik i det 18. Aarhundrede.

Selv om Broforbindelsen mellem Sjælland og Amager hurtigt blev bragt i Orden, var der dog adskillige Vanskeligheder at overvinde, inden den

Christianshavns Vaaben.

ny Bydel kunde bebygges, idet Grundene til Dels stod under Vand og først maatte opfyldes. De første Ejere fik derfor visse Begunstigelser: Skøderne blev udstedt til evig Arv og Ejendom, og de blev fri for Jordskyld mod at lade opføre en »god Købstedbygning«, og desuden fik de 12 Aars Frihed for borgerlig Skat og 7 Aars Frihed for al Udførselstold. Alligevel gik det kun langsomt, og Gang paa Gang maatte Kongen snart opfordre, snart true Grundejerne til at bygge. Først 1639 var Byens Opførelse saa vidt fremskreden, at den opnaaede de lovede Købstadsrettigheder, og samtidig fik den sit eget Vaaben: »et blaåt Taarn med tre Kroner, Kong C. 4^{ti} Navn, med to hosføyede Løver og to

Faner«. Dette Aar udstedtes ogsaa de første Privilegier, hvori Indbyggerne fik de samme Friheder som Borgerne i Helsingør. Derimod blev Løftet om en selvstændig Stadsret aldrig indfriet, da det 1641 blev bestemt, at de indtil videre skulde rette sig efter Københavns. To Gange stadfæstede Frederik III Byens Privilegier, som han endog udvidede 1661 med at gøre Christianshavn til Stabelstad for Sjælland ligesom København, saaledes at ingen Varer kunde indføres uden først at have været oplagt i en af de to Byer. Med Privilegierne af 1639 fulgte forskellige Fordele. Den ny By skulde fremtidig have to Borgmestre, seks Raadmænd og en Byfoged, der »i alle Forsamlinger skulde sidde og gaa næst efter deres københavnske Kolleger«, en Kæmner, en Byskriver og anden Øvrighed ligesom de sjællandske Købstæder. Borgerne fik 12 Aars Frihed for al Skat, Told og Indkvartering, Eneret for sig og Arvinger til at nyde Havnene, Ret til at benytte Kanalen, medens Haandværkerne blev fri for enhver Skraa eller Laugsret. Dog maatte ingen fremmed, som ikke tilhørte Landets Religion, bosætte sig i Byen. Til Gengæld forpligtede dens Indbyggere sig til at »bygge gode og ustraffelige Borgerhuse og Boder, teglhængte og med Flid være derom at faa Byen besat og bebygget med det Første«.

Inden længe opstod der dog Vanskeligheder i Forholdet mellem de to Byer. Ofte kom det til Stridigheder om Retten til Havnene, om Opkrævning af Accise og Bropenge, snart klagede de christianshavnske Haandværkere over deres københavnske Kolleger, og snart hævdede denne Bys Magistrat, at det var umuligt at føre Tilsyn med Næringslivet, saa længe der bestod to Jurisdiktioner ved Siden af hinanden, idet de mente, at det, der kom Christianshavn til Gode, gik fra Køben-

havn. Allerede 1650 androg Københavns Magistrat derfor Kongen om at indlemme Christianshavn, og yderligere ansøgte Borgerskabet 1658 om Sammenslutning for at opnaa »god Enighed og bedre Fortrolighed«. Nogle Aar senere fremhævede en christianshavnsk Købmand, at det »maa synes raadeligst, at Christianshavn maatte blive lagt under Kjøbenhavns Jurisdiktion, paa det i sin Tid imellem begge saa nær hosliggende Fæstninger ikke maatte komme nogen Misforstand og Jalousi, som kunde causere eller foraarsage nogen Skade og Forhindring udi Byens Forbedring og Kommerciens Befordring«, men først den 15. Oktober 1674 udstedtes den kongelige Forordning herom: »Christianshavn skal herefter være udi vor kongelige Residensstad Kjøbenhavn indkorporeret og indlivet«. I den følgende Maaned afskaffedes Christianshavns Vaaben, og Byen ophørte at eksistere som selvstændig Købstad.

Kongernes Interesse for Christianshavn formindskedes dog ikke. Ganske vist er Volden nu skjult af en frodig Vegetation, men dens Halvkreds er uskadt. Oprindeligt anlagt af Christian IV, der ikke blot havde villet udvide Havnens Omraade og skabe en ny Handelsby, men tillige havde ønsket at skaffe Hovedstaden og Kongeslottet et Værn mod fjendtlige Anfald, fik den – sikkert i Overensstemmelse med Johan Semp's Plan fra Slutningen af 1617 – to Helbastioner ved Siden af Porten til Amager, mod Syd en Halvbastion og ud til Havnen endnu to Halvbastioner, medens den i Højden sikredes med et tre Alen højt Brystværn.

Tidligt fremkom der Planer om en Udvidelse, men først den 2. Maj 1682 approberede Kongen den ny Voldlinie, der forstærket af 12 Bastioner, skulde slutte Ringen om København, idet den mod Nord dannede en Halvbue i Retning af Toldboden, mod Syd i Retning af Ryssensteens Bastion. Samtidig forhøjedes den Del af den gamle Vold, som indgik i den ny, og Amagerport, der oprindeligt kun var eet Stokværk høj med afvalmet Tag, fik 1724 endnu en Etage.

Skønt det »nye Værk«, som blev bygget til »vores Milities og Flaades Conservation« ikke var fuldendt 1699, vakte det alligevel stor Beundring. Man mente endog, det overgik Alexander den Stores Dige ved Tyrus, Prinsen af Parmas Anlæg ved Antwerpen og Louis XIII's ved la Rochelle.

I de følgende Aar søgte man paa forskellig Maade at udnytte det indvundne Terræn. Flere Planer var fremme. I »Hugget« over for Toldboden var 1681 indrettet et Leje for Flaadens større Skibe, længere mod Syd paatænkte man et Ny-Christianshavn, men da det kun skred langsomt frem med Opfyldningen indenfor »Christianshavns Bolværker«, blev disse Planer opgivet. I Stedet skabtes i Løbet af det følgende Aarhundrede en Række Pladser, som dels erhvervedes af Militæret, dels af de store Handelskompagnier. Endnu minder

Gamle Langebro, set omtrent fra Hjørnet af nuværende Amager Boulevard. Fotografi 1888.

et samtidigt Digt om Datidens Stolthed over den ny Voldlinie og Anlægget af et Ny-Christianshavn:

Som snart Venedig ses vor Stad at gøre Mine,
med skønne Havne, som skal Byen gennem trine.
Se, hvor det skønne Værk paa Christianshavn
indfavner Floden i sin krumme-bøjet Favn.
Bulværker, Vold og Værn ses op af Grunden bryde
og sig i halv Oval imod Castellet skyde.
Ja! tal ad Aare til, da skal Du se en Stad:
— nu gaas af Arbejd, og man er af Hvile glad.

Som Følge af disse store Udvidelser blev det nødvendigt at forbedre Forbindelsen mellem Christianshavn og København, og 1686 byggedes Langebro eller som den af Samtiden blev kaldt »den nye Bro ved Blaataarn« eller »Kallebobro«, fordi den forbandt Ryssensteens og Kallebo Bastioner med hinanden. Ligesom Knippelsbro var den en Vindebro, men kun 5 Alen bred og væsentligst bestemt til Fodgængere. At den ogsaa kunde befares af Vogne fremgaar imidlertid af Digtet:

Amagerbroen alt forbygget er til Ende,
saa man der fare kan og hele Vogne vende.
Monarken prøver den, det er et kostbart Værk,
som Strømmen lærer nok at holde god og stærk.

Godt 100 Aar senere fortæller Præsten Peder Paludan: »den er byggt paa Pæle, dog ikke af den Styrke som Knippelsbroe, da den heller ikke er bestemt til, saa idelig at bære de svære Transporter, som denne. I Længden eller den horisontale Linie har Langebroe samme Maal som Møensklint i Høiden eller den verticale«. Endvidere at den tilhører Militæret, og at Bommen i Reglen kun aabnes paa dets Forlangende. Med Mellemløb blev den underkastet større Reparationer, flere Gange blev den udvidet, og i 1875—76, da Sejlløbet blev gjort bredere, ombyggedes den fuldstændigt, men erstattedes allerede 1903 af en ny, der var udført efter Havnebygmester H. C. Møllers Tegninger. I 1930 var denne udtjent, og en foreløbig Bro, som var bestemt til at vare 10 Aar, blev bygget lidt længere mod Nord. Krigen har dog forsinket dens Udskiftning, som først vil finde Sted i den nærmeste Fremtid.

KAPITEL II

Trods de store Voldudvidelser gik det alligevel kun langsomt fremad med den egentlige Bebyggelse. 1657 erfarede Frederik III, »at adskillige Byggepladser skal findes, en Del ganske øde og uopfyldte og en Del ikkun med Plankeværk indhegnet, af nogle til anden Brug, Kronen og Byen aldeles uden Nytte og Gavn«. Tyve Aar senere klages der over, »at Borgerskabet formindskes daglig, flytter fra Byen og nedsætter sig i Hytter og Vraaer«. Det fremgaar dog af Grundtaksten fra 1689, at Christianshavn paa dette Tidspunkt var jævnt bebygget. Fra Christian IV's Tid stammer »de største og bedste Gaarde« i Strandgade, som tillige er det eneste Sted i Danmark, der har en samlet Række grundmurede Huse fra Renæssancen. Selv om senere Ombygninger og dækkende Pudslag har ændret deres tidligere Udseende, kan de oprindelige Sandstensindsatninger endnu skelnes omkring Vinduerne, nogle har desuden bevaret en Renæssanceportal, en Indskriftsten eller Jernankre, som angiver Opførelsesaaret, og indvendig kan en Kamin, en Dør, et malet Bjælkeloft eller et Panel undertiden fortælle om deres Alder.

Imidlertid fik Bydelen først sit endelige Udseende i det 18. Aarhundrede, idet Størstedelen af den ældste Bebyggelse bestod af Bindingsværk. Selv om knægthbyggede Facader blev forbudte 1683, opførtes Gaardsiderne og de yngre Sidehuse dog i Reglen stadig i Bindingsværk — omend med glatte Mure.

Blandt Christianshavns første Indbyggere havde været 7 Adelsmænd og flere københavnske Storkøbmænd, men sammenligner man Ejernavnene paa Kortet fra 1627—30 med Ejerne ca. 1636 er det paafaldende, hvor mange Grunde der paa de faa Aar er blevet solgt. Dette

Strandgade set fra Hjørnet af St. Annægade mod Christianskirken.
Bemærk den gamle Etageinddeling paa Gavlen af Mikkel Vibes Gaard.

skyldes sikkert, at Kongen i sin Iver efter at faa dem bebygget har paalagt Rigets bedste Mænd og Københavns førende Slægter at yde deres Bidrag til Opfyldningen og den ny Bydels Bebyggelse.

De først solgte Grunde laa mellem Kongensgade, som var Wildersgades oprindelige Navn, og Strandgade, dengang Byens Hovedgade og endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede kun bebygget paa den ene Side, idet der til hver Gaard hørte en »Havn« eller »Losseplads«. Heller ikke Brogade eksisterede, men Grundtaksten fra 1689 viser dog, at der allerede paa dette Tidspunkt fandtes 11 Huse ved Langebro (Knippelsbro).

En af de første, der erhvervede sig en Grund i den ny Bydel, var den københavnske Borgmester Mikkel Vibe. Han var født 1565 i Nærheden af Holstebro og kom efter Faderens Død i Huset hos en Farbror, der var Præst, lærte senere Handel i Norge og berejste derefter hele Evropa. 1593 fik han Borgerskab i København, og da han var en af Datidens driftigste Købmænd, blev han allerede 1602 Raadmand og 1609 Borgmester. I Københavns Bymuseum opbevares de fire Sølvbægre, han efter gammel Tradition skal have skænket det danske Kompagni – det senere kgl. Skydeselskab –, men da de alle fire indtil 1786 opbevaredes paa Raadhuset, har Ejerforholdet længe

været omtvistet. Spørgsmaalet blev først endelig løst for en Snes Aarsiden, da de blev overtaget af Magistraten, som deponerede dem i By-museet. — Mikkel Vibe ejede flere Ejendomme i København, og paa Christianshavn erhvervede han bl. a. den Grund, der laa paa Hjørnet af Strandgade og St. Annægade — nu Nr. 30-32 i Strandgade. Efter hans Død 1624 maa Grunden være blevet delt, idet de sidste Undersøgelses, som Arkitekt Hans Henrik Engquist har foretaget i Forbindelse med Arkitekt Harald Haubergs Restaurering af Nr. 30 for dets nye Ejer Grosserer Henry L. W. Jensen, viser, at Hjørnejendommen Nr. 32 er opført ganske kort Tid før Nr. 30, som i Følge Indskriften paa

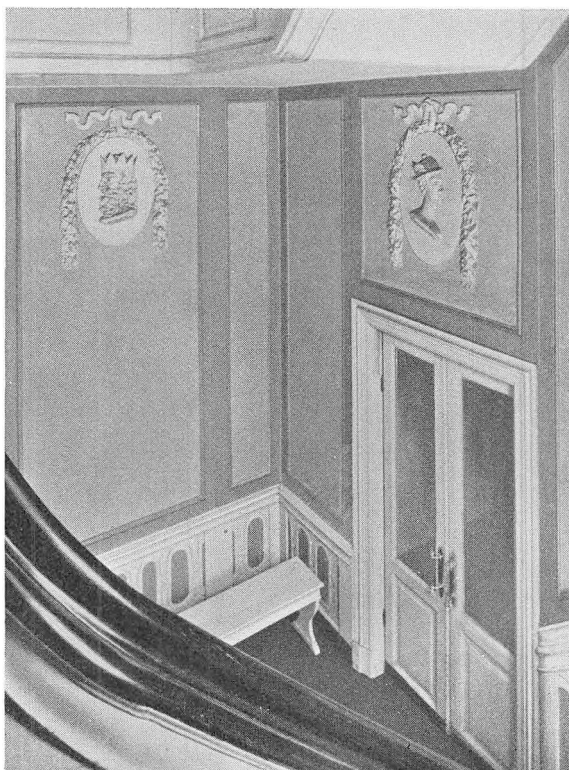

Gaardinteriør fra Strandgade 30, ca. 1930.

en Kaminhammer maa være bygget omkring 1636. I 1710 indsattes Porten, midt i forrige Aarhundrede nedrevedes den svungne Gavlkvist og i 1910 blev Facaden rensed for det Lag Oliemaling, der i henved 100 Aar havde skjult den. Restaureringens Resultater har Arkitekt Engquist forøvrigt fremlagt i en for nylig udkommen Bog om Ejendommen. I denne har P. S. Krøyer tilbragt en Del af sin Barndom i sin Plejefader, Zoologen H. N. Krøyers Hjem, hvor han gjorde sine første ungdommelige Forsøg i Malerkunsten. Her har ogsaa Maleren Vilhelm Hammershøj boet fra 1899—1909, og i flere af hans Billeder genkendes Gaardens smukke Interiører.

Ligesom Nr. 30 indeholdt Nr. 32 oprindeligt ogsaa kun to Etagers, men mellen 1816 og 1839 ombyggedes den til et tre Etagers Hus med bred Kvist paa Midten. Den tidligere Etageinddeling kan imidlertid endnu ses paa Gavlen mod St. Annægade.

Paa den ældste Plan over Christianshavn er Otte Lindenov til Borreby og Øvidskloster opført som Nabo til Mikkel Vibe, men kort efter 1628 maa Grunden være blevet solgt til den hidtidige Lensmand i Skaane Sivert Grubbe. Denne har sikkert opført det endnu staaende Gavllhus, som siges at have været »ziiret med Stenhuggerarbejder«.

Trappegang i Behagens Gaard, Strandgade 26, med Relieffer af Neptun og Mercur. Fotografi 1947.

Dette bekræftedes Sommeren 1943, da Facaden blev befriet for sit Puds. Over Vinduerne fandtes Buestik med Sandsten og paa Gavlen Rester af en svungen Sandstensafdækning.

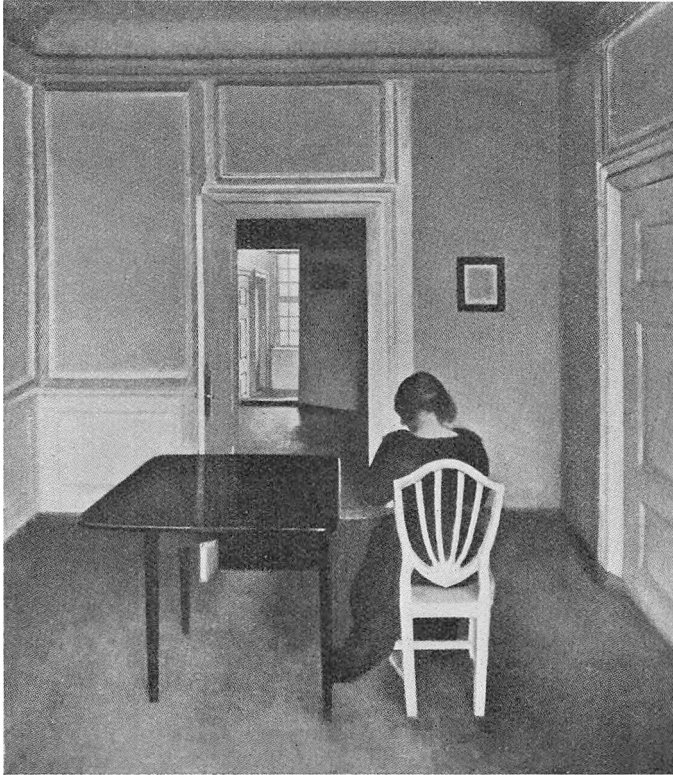
I Gaarden til Nr. 26 er en Sandstenstavle med Aars-tallet 1626 indmuret over Porten. Sandsynligvis er det Opførelsesaaret for de to Gavlhuse, der ca. halvandet hundrede Aar senere forenedes til een Ejendom. I Baggaarden til et af disse Huse indrettede den hollandske Købmand Herman Jäger i 1662 et Sæbesyderi, som han fik Privilegium paa at drive, men da han otte Aar senere afgik ved Døden uden at efterlade sig Sæbe eller Olie til Fremstilling af Sæbe, ansøgte Købmændene om Til-

ladelse til at indføre 30 Læster »paa det den gemene Mand, som dagligen til Klæders Vaskning Sæbe behøver, dermed kunde vorde betjent«. Selv om Jägers Sæbesyderi kun bestod i faa Aar, kaldtes dog endnu i forrige Aarhundrede en Afløbsrende bag de ulige Numre i Brogade for Sæbesyderrenden.

Sin egentlige Glanstid fik Gaarden i det 18. Aarhundrede, da den ejedes af Direktør i Asiatisk Kompagni Gysbert Behagen. Ikke blot forenede han de to Gavlhuse, tilføjede en tredje Etage og en Fronton over Midtpartiet med et B-1769 i et Cartoucheskjold og gav Huset Mansardtag, men ombyggede det tillige indvendigt, indrettede en smuk firløbet Rokokotrappe med Fremstillinger af de antikke Gudomme og prydede Stuernes Lofter med Stukdekorationer.

I en Række Aar havde Professor Harald Høffding sit Hjem paa anden Sal i Behagens Gaard.

Da Cort Adeler efter en eventyrlig Ungdom i venetiansk Krigstjeneste 1663 blev udnævnt til Admiral og Medlem af Admiralitetsraadet, erhvervede han Nr. 22-24 i Strandgade — dengang en anselig Gaard, som Jens Sparre til Sparresholm skal have opført i Slutningen af 1620'erne. Cort Adellers Vaabenskjold over Portens diamanthuggede

Vilh. Hammershøj: Interiør fra Strandgade Nr. 30.

Kvaderindfatning er imidlertid forlængst forsvundet og erstattet af en Overbygning fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, der indrammer en moderne Vintønde af Cement, som er Skilt for den Vinhandel, der nu findes i Huset.

De Aar Cort Adeler boede i Gaarden, virkede han ivrigt for Flaadens Forbedring, men søgte tillige at skaffe sig Biindtægter ved Handel paa Island og Ostindien og ved Salthandel. Da Krigen med Sverige brød ud 1675, udnævntes han til Flaadens Øverstkommanderende, men en farlig Epidemi blandt Mandskabet tvang ham kort efter til at søge Havn. Selv blev han ogsaa angrebet og førtes ved Sygdommens Forværring i Land den 2. November. Tre Dage senere døde han i sit Hjem, 52 Aar gammel. Gaarden i Strandgade gik i Arv til Sønnen, Gehejmerraad Fr. Chr. Adeler, som ejede den til sin Død 1726. Snart efter blev den delt i to Ejendomme. Den ene Halvdel, nuværende Nr. 24, blev ombygget 1748 af Bogholder Frants Feddersen, der tilføjede en tredje Etage og en halvrund Fronton over Midtpartiet. I denne ses i Baggrunden en Havn med Skibe og i Forgrunden to Genier, som støtter et Cartoucheskjold, der balancerer paa en Bogstabel. Senere ejedes Gaarden af Chefen for et af Københavns største

*Herr CORT ADELER
Ridder af Dannebrog, og Sanit-Marco,
Højkonges Major til Danmark og Norge, xxx,
højbelovet General-Admiral, Herre til
Brudebjerg, og Glemsted-Nøstler, x.*

Cort Adeler (1622—75).
Stik af Christ: Fritzsck 1731.

Handelshuse, den engelskfødte Forretningsmand og Godsejer, Charles August Selby. Denne glemte aldrig sin Oprindelse, thi da han 1795 trak sig ud af sit Firma og erhvervede Herregaarden Bækkeskov ved Præstø, lod han ikke alene opføre en ny Hovedbygning med engelske Skydevinduer, men indkaldte tillige engelske Arbejdere, som skulde indføre Staldfodring, Roeavl og Kreaturfedning efter deres Hjemlands Mønster.

Den anden Halvdel af Cort Adeler's Gaard moderniseredes 1769, da Købmand Søren Lycke forhøjede den med en Etage og opførte Side- og Bagbygninger. I dette Hus boede Grosserer Thomas Potter, som 1769 havde faaet Bevilling til at anlægge »et Smelteværk« paa Applebyes

Plads »for alle Slags Facons af Jerngryder at støbe«. 1771 udvidedes Bevillingen til at omfatte enhver Slags Messing- og Jernsager, som blev eksporteret til Øst- og Vestindien.

»Nært op til General Admiral Cort Adeler's Gaard« ejede den dansk-hollandske Maler Karel v. Manderns Enke Maria en »Bryggergaard ud til Lille Torvegade, med 3 Lejevaaninger ud til Strandgade«. Den svarede til Nr. 16—20 i Strandgade. Selv om disse nu er nedrevne, fortjener de dog at mindes. Nr. 20 var en ret ny Ejendom, opført eller ombygget 1798 af Vinhandler Jakob Kaarsberg, som midt paa Facaden havde ladet anbringe et Relief af Gips med Spejdere, der slæber paa Vindrueklasen fra Kanaens Land. Et godt Skilt for en Vinhandler! Det findes nu i Bymuseet. Ogsaa Nabohuset Nr. 18 var for sin Tid karakteristisk, da det tilhørte den Type Huse, som var blevet udformet af Arkitekten J. C. Krieger efter Københavns store Ildebrand 1728. Det fremgik da ogsaa af Facadens Murankre, at det var opført umiddelbart efter, i 1732, af Niels Andersen Winther. Mindre interessant var Ejendommen paa Hjørnet af Torvegade, men den indgik harmonisk i Gadebilledet, der trods vekslende Stilarter indtil vore Dage bevarede Helhedens Karakter.

Laa disse Huse i den Del af Strandgade, som først blev bebygget, varede det ikke længe, inden Resten »med mange kostelige Bygninger, grundmurede af Sten opsættes, og andre meget herlige, høje, zirlige og store Huse af Tømmer med Sten imellem mures og bygges«.

C. V. Nielsen ca. 1860. Strandgade set fra Hjørnet af Torvegade.

Et af de fornemste grundmurede Huse var Strandgade 14, Hjørnet af Torvegade. Her fødtes 1798 Forfatteren Carl Bernhard (Saint-Aubain), der i sine Erindringer fortæller om det gamle Hus, som efter Traditionen skal have været Raadhus for Købstaden Christianshavn. »I de hvælvede Kjældere, som nu tjente til Vinoplæg, var der saa mange Kramper og Ringe, baade i Loft og Vægge, at de gjerne kunde have tjent til Fængsler og Pinesteder for en glubsk Inquisition, hvis de ikke var blevne til i Christian den Fjerdes Tid, og Viintapper-svenden, som var min specielle Velynder og en belært Person, propede mig med de forfærdeligste »Gräuethaten«, om ulykkelige Slagtoffer for den strenge Justits, hvor Scenen altid var henlagt til de skumle Raadhuuskjældere, og hver enkelt Krog eller Kjædestump havde sin særegne blodige Krønike«. Men ogsaa lyse Minder knyttede sig til Stedet. Indtil 1848 var det Skik, at Kongen een Gang om Aaret, den første Torsdag i Marts Maaned, personlig dømte i Højesteret. Dagen blev i Forvejen bekendtgjort, og Carl Bernhard, der som Dreng hørte den højtidelige Proklamation blive oplæst foran Hjemmet i Strandgade, har givet en livfuld Skildring af Begivenheden: »Efter et tæt Fortrav af simple Folk, bøiede en talrig Afdeling af Garden til

Hest om Hjørnet og marscherede op udenfor vort Huus. Trompeterne blæste dæmpede Toner og Paukerne gjengløde af hule taktmæssige Slag, to kongelige Herolder holdt midt i Kredsen, med purpurfarvede Fløielskapper og det store danske Vaaben baade for og bag. Struds-fjer i Hattene og forgyldte Heroldstave i Hænderne. Den ene af de fem fremtog et Dokument og oplæste med eensformig Røst en lang Ramse, som Ingen kunde forstaae et eneste Ord af, men som alle lyttede til med største Ærbødighed, selv Hestene rørte ikke et Lem, og de høje Gardere sadde der i deres gule Køllerter, med de blanke Hjelme og de dengang brugte lange sorte Hestehaler ned ad Ryggen, som om de vare lige saamange Eqvesterstatuer fra Heltebegravelser«. Med Stolthed fortsætter han: »Det var den sidste Rest af svunden Glans, som paa denne Dag endnu gav Gjenskin paa det gamle nedlagte Raadhus . . .«.

Raadhus har Huset nu aldrig været, thi dels har Ejendommen stedse været privat, dels anføres i et Bilag til Byfogedregnskabet fra 1673: »Eftersom ingen Raadhuus, som udi andre Kiøbsteder findes i Christianshavn . . .«. Sandsynligvis har Traditionen forlenet det med denne Værdighed, fordi det midt i det 17. Aarhundrede to Gange har været ejet af Borgmestre. Det er næppe en af Christianshavns ældste Bygninger, da Grunden endnu 1630–35 var ubebygget. Gaarden er sikkert først opført i 1640'erne af Borgmester Naman Hjort. Omkring 1703 erhvervedes den af Stadshauptmand I. C. Meller, der havde organiseret Byens Forsvar i August 1700, da Karl XII gjorde Landgang uden for Hovedstaden. Senere købtes den af Vinhandler-Slægten Rohde. 1781 foretog Mathias Rohde en gennemgribende Ombygning i Tidens Stil, uden dog at ødelægge dens oprindelige Udseende. Huset, der dengang havde Kviste og var to Stokværk højt og seks Fag langt, blev nu forhøjet med to Etager og fik over Midten en reliefprydet Fronton mod de to Gader. Noget senere udvidedes det med to Fag mod Strandgade og over Gadedøren indsattes en Nummertavle, medens dets røde Teglstensmure og graa Sandstensdekorationer samtidig med Ombygningen fik sin nuværende gule Farve.

De følgende Ejendomme indtil Christianskirken er alle senere, men ogsaa blandt dem er der anselige Patriciergaarde.

Tilligemed Nr. 14 var Nr. 12 oprindelig en Del af den ubebyggede Grund, som 1630 blev tilskødet Statholderen Frantz Rantzau. I 1673 ejedes den af Brygger Svend Andersen, men kort efter maa Nr. 12 være blevet udskilt, thi i 1689 stod her en nyopført Gaard. I den nuværende Ejendom, som er bygget mellem 1762 og 94, havde Fr. Adolph Schleppegrell sit Hjem fra 1844–47. Tre Aar senere faldt han i Spidsen for sine Folk ved Øvre Stolk. Omtrent samtidig med denne Ejendom er Nr. 10, som er opført 1775 af Murermester J. B. Schottmann i nyklassisk Stil.

Gaardinteriør fra Strandgade
 Fotografi 1946.

Større Berømmelse knytter sig dog til Nr. 6, som i Begyndelsen af 1660'erne tilhørte den danskfødte Købmand Jonas Trelund fra Amsterdam. Denne havde ikke alene Eneret paa den færøske Handel, men var tillige den egentlige Leder af det nye islandske Kompagni. Desuden ejede han en stor Plads Syd for Knippelsbro med et Skibsbyggeri, en Savmølle og en Reberbane. Disse Foretagender maa imidlertid have oversteget hans Kræfter, idet han allerede 1669 gik fallit. Gaarden i Strandgade, der af Resen omtales som en af Christianshavns Pragtbygninger, blev solgt. Tredive Aar senere erhvervedes den af den ældre Abraham Lehn, som dels var Vinhandler, Ejer af det ansete Vinhus »Dyrkjøb«, dels Skibsreder og Storkøbmand. Ved en Ombygning i 1703 fik Ejendommen sandsynligvis den Skikkelse, som den havde 1731, da den bestod af et to Stokværk højt, ni Fag langt, grundmuret Forhus med Kvist, et Bindingsværkssidehus og et Tværhus, ligeledes af Bindingsværk. I 1763 opførtes yderligere en grundmuret Tværbygning, og kort efter forhøjedes Sidebygningen med et Stokværk, men sit nuværende Udseende, fik Ejendommen midt i forrige Aarhundrede.

I Lehns Gaard siges Tordenskjold at have boet til sin sidste Rejse 1720. Til Minde om denne Tradition digtede Holger Drachmann:

Men deroppe i Festsalen Tordenskjold slaar
paa sit Glas, og han ser langs ad Bordet:
»Jeg er Herre og Vært i min Gaard! –
og Kanonerne ta'r ham paa Ordet;
og han hæver i Haanden Pokalen, –
der er dybt til dens Bund,
der er Fest om hans Mund,
han er prægtig at se, Admiralen, –
og han drikker af Hjertens Grund«.

Gaarden tilhørte paa dette Tidspunkt den unge Abraham Lehn, der havde arvet den efter sin Fader i 1709, og Sagnet fortæller, at Tordenskjold beboede en to Fags Stue paa første Sal til Gaden. Da Tapetet i »Grønsalen«, som dette Rum kaldtes, omkring 1820 blev nedtaget, fandtes paa Væggen en Tegning af et Skib, som den daværende Ejer Johannes Fenger mente »heelt rimeligt hidrørte fra Tordenskjolds Haand«.

Senere blev Ejendommen solgt til Chr. Ditlev Reventlow, og her fødtes Statsminister Chr. Ditlev Frederik Reventlow – en af Hovedmændene for Stavnssaandets Ophævelse 1788, Bondevennen Johan Ludvig Reventlow, der blev Foregangsmand paa Skolevæsenets Om-

raade, og Louise Reventlow, som blev gift med Digteren Grev Chr. Stolberg. I 1755 havde det vestindisk-genuesiske Kompagni til Huse i Abraham Lehns Gaard, der i 1762 blev tilskødet Stamfaderen til den fengerske Slægt, den fra Lübeck indvandrede Handelsmand Peter Fenger, som her lod indrette et Sæbesyderi.

Trods skiftende Ejere og Tidernes vekslende Smag er der i Huset bevaret interessante Interiører fra det 18. Aarhundrede. To Loftsmalerier i Stueetagen er malt af Hendrik Krock og sikkert udført i Forbindelse med den ældre Abraham Lehns Ombygning. Det ene forestiller Gudinden Diana og hendes Ledsagersker paa Vildsvine-

Peder Tordenskjold (1691–1720).
Efter Maleri af Balthasar Denner.

Strandgade 6. Loftsmaleri af Hendrik Krock ca. 1703.

jagt, det andet allegoriske Figurer med en latinsk Indskrift: *Virtus invidiam parit & vincit, tempus veritatem provocat & mendacium destruit*: Dyden springer frem og besejrer Misundelsen, Tiden bringer Sandheden for en Dag og giver Løgnen sit Banesaar. Disse Billeder er omgivet af rige Stukkaturer, og i den ene Stue er Væggene desuden beklædte med dekorative Rokokomalerier.

I Strandgade 4 boede Grundtvig fra 1829–40. Den tilhørte da Gros-serer Jacob Holm, og paa et af hans Takkellofter samlede Grundtvig den Menighed, der havde sluttet sig til ham i Vor Frelses Kirke, hvor han indtil sit Angreb paa Professor H. N. Clausen havde været residerende Kapellan. Kort efter fik han dog Tilladelse til at benytte Christianskirken til Aftensangs-Gudstjeneste.

Et lignende Patricierpræg har de store Ejendomme i den modsatte Ende af Strandgade. Overfor Mikkel Vibes Gaard — paa det andet

Niels Brock (1731–1802).
Efter samtidigt Maleri.

Hjørne af St. Annægade — ligger der ganske vist et Pakhus, men det er en af Christianshavns mest monumentale Bygninger. Med sine fire Stokværk og tretten Fag behersker det ganske de omliggende Huse, især Nr. 34, der sandsynligvis er opført 1720–25 af det oslindiske Kompagni, men senere tilhørte det asiatiske Kompagni og i 1770'erne Etatsraad Topp. Dennes Enke lod Pakhuset bygge 1777–78, men solgte straks efter hele Ejendommen til Konferensraad Fabritius, der igennem en længere Aarrække baade var Direktør i Asiatisk Kompagni, Skibsværftsejer og Kunstmæcen. Den 9. September 1773 adledes han under Navnet Fabritius de Tengnagel, og endnu i 1791 prægedes hans Hus af

»den Tone, som forud herskede hos de rige Financiers i Frankrig«. I 1805–06 opførtes et Sidehus i Gaarden, midt i Aarhundredet havde de nationalliberales Fører C. C. Hall en kort Tid sin Bolig i Huset, der nu i adskillige Aar har tilhørt det ansete Firma Moses G. Melchior.

Mod Slutningen af sin Regeringstid skænkede Christian V den ubebyggede Grund, Strandgade 36 til sin Lakaj Lambert Harmies Diche. Den Bryggergaard, der opførtes her, erhvervedes 1775 af Storkøbmanden Niels Brock, som især har gjort sig fortjent ved at oprette et Legat, der skulde være en »Begyndelse og en velment Grundsten til en Grossererskoles Bygning, hvor en retskaffen Undervisning, foruden Kristendom, Skrivning og Regning, udi tysk, engelsk og fransk Sprog at tale og skrive saa vel som Bogholderi m. v. kunde læres for Grosserer- og andre Reelhandlers Børn og deres paarørende«. Dette Legat danner Grundlaget for »De Brockske Handelsskoler«.

I Brocks Ejertid blev Gaarden ombygget, men dens nuværende Skikkelse skyldes Arkitekt Helweg-Møllers pietetsfulde Restaurering i 1916. Paa den meget store Grund, som gaar igennem til Wildersgade, hidrører Forhuset mod Strandgade fra 1780, ligesom Sidehuset, der har bevaret sine gamle Paneler, Døre og Stuklofter, Staldbygningen og det gamle Pakhus med de to karakteristiske Kvistgavle mod Wildersgade.

Ved Restaureringen blev et Pakhus i Gaarden fra 1883, som delvis skjulte det gamle, nedrevel, og i Stedet opførtes et nyt paa et Stykke af Nabogrunden. Disse Bygninger danner nu en harmonisk Ramme om en af Christianshavns mest stemningsfulde Gaardspladser.

Strandgades gamle Kaserne, set mod Strandgade. Fotografi 1947.

Adskillige af de andre Huse i denne Del af Strandgade synes ogsaa at være blevet bygget under Christian V. Saaledes danner Facadens Smedejernsankre paa Nr. 38 Aarstallet 1688. Efter at Rejmer Wildes jævnaldrene Bryggergaard i Brogade (Nr. 3) er blevet nedrevet, er denne Ejendom et af de faa bevarede Eksempler paa Datidens borgerlige Arkitektur. Ligesom Rejmer Wildes Gaard har ogsaa denne oprindelig haft en Kvistgavl, men den forsvandt, da Facaden i første Halvdel af forrige Aarhundrede forhøjedes med et Stokværk.

Langt større Betydning fik dog Mathis Klavsens Grund, der strakte sig mellem Strandgade og Wildersgade langs Baadsmadsstræde og i 1635 var »bebygget Halvparten til Strandgaden med Havnen«. I 1664 erhvervedes den af Christian IV's forhenværende Kammertjener Joachim Irgens, der var Forpagter af Kronens Kobber i Norge og en af Landets største Godsejere. Kort efter opførtes Ejendommens ældste Fløj paa Hjørnet af Strandgade og Baadsmadsstræde, og midt i det 18. Aarhundrede byggede Tobaksfabrikant og Grosserer Peter Borre de to Fløje mod Baadsmadsstræde og Wildersgade, en Sidebygning i Gaarden og en Længe mod Strandgade. Ved den Lejlighed maa den ældre Bebyggelse fra 1635 i hvert Fald være blevet nedrevet. I 1790

lod Staten Gaarden ombygge til Artillerikaserne. Den ny Længe mod Strandgade blev forhøjet med een Etage og ved en Portmur forbundet med Joachim Irgens gamle Hus, der nu er dækket af det samme gule Pudslag som de øvrige Fløje. I nyeste Tid er Kasernen atter blevet indrettet til Beboelse, men den store Gaardsplads med de blomstrende Kastanier og de skyggefulde Lindetræer erindrer endnu om dens tidligere Anvendelse.

KAPITEL III

Paa det ubebyggede Areal, der begrænsedes af Strandgade, Wildersgade, Christianshavns Kanal og Baadsmandsstræde opførte den københavnske Storkøbmand Andreas Bjørn 1735 en Gaard paa Hjørnet af Strandgade og Baadsmandsstræde. Efter hans Død 1750 solgtes Ejendommen til Justitsraad Thygesen, men erhvervedes senere af Justitsraad Rothe, der forlængede Facaden mod Strandgade og anbragte en muslingformet Dekoration over Porten i den nye Tilbygning. Derimod er de Bindingsværkspakhuse, Bjørn byggede i Forbindelse med Huset og paa den nærliggende Grund mellem Wildersgade og Overgaden neden Vandet forlængst nedrevet. Paa dette Sted anlagde den kendte Ankersmed Hans Caspersen i 1834 et Jernstøberi. Som sin Far og Bedstefar, den gamle Ankersmed Hans Caspersen, havde han fulgt Slægtens Traditioner og i 1807 nedsat sig som Smedemester i Strandgade 38. I 1825 flyttede han til Bjørns Gaard, og allerede 1827 ansaas hans Værksted for »det bedst indrettede« i København. Virksomheden udvidedes stadig, og i 1839 oprettede han Firmaet »H. Caspersen og Sønner«. Dette gik fallit 1860, men først den 20. Marts 1865 — 83 Aar gammel afgik han selv ved Døden.

Andreas Bjørn (1703—50)
efter samtidig Maleri.

Skuespilleren Thomas Overskou omtaler i sine Erindringer det gamle Sukkerraffinaderi Union, ved Bjørns Gaard. Dets Brand i 1804 glemte han aldrig, fordi Faderen, der havde sit Arbejde her, kort Tid efter kom til at fortælle, at noget Kød, som Rydningsmandskabet havde fundet i Ruinerne og spist, i Virkeligheden var de forkullede Rester af en af Familiens gode Venner, Johan Skomager.

Vest for Knippelsbro, paa en Del af det Stykke Land, som senere tilhørte den christianshavnske Køb-

mand Jacob Holm, ejede Bjørn en Kjølhalingsplads og et Skibsbyggeri. Størstedelen af hans Virksomhed laa dog Øst for Broen. For Enden af Strandgade lod han Kanalen mellem Havnen og Overgaden neden Vandet indpæle og et Areal paa 6 Tønder Land mellem denne og Tran-graven opfylde til »den første partikulaire Skibsbygger-Fabrik, som her har været anlagt, thi der har vel tilforn været visse Fortømringssteder, men ikke noget almindeligt Skibstømrerværft af en saadan Bekvemhed eller vigtig Importance og Indretning som dette med stor Møie, Flid og Bekostning indrettede«.

I alt byggede Bjørn et halvt hundrede Skibe, deriblandt Orlogsskibet »Kjøbenhavns Slot« paa 44 Kanoner. Til Erindring om dets Søsætning den 30. November 1741 udførtes et Stik af Stabelafløbningen med en symbolsk Fremstilling af en svømmende Bjørn, og Morten Seehus digtede i samme Anledning:

Se, Kongens Borger-Bjørn, dog uden Bjørne Nykker
en Bjørn, som hjælper til, og Ingen undertrykker
en Bjørn, som Landets Vel i Kongens Gerning ser
en Bjørn, som slet Gevinst i Hjertet kun beler.

Tidligt havde Bjørn forstaaet at gøre sig gældende. Kun 27 Aar gammel havde han 1730 nedsat sig som Købmand i København, men trods sine unge Aar lykkedes det ham hurtigt at oparbejde en betydelig Handel med Tømmer, og allerede 1735 blev han paa Grund af sine Fortjenester fritaget for Skat og fik tyve Aars Frihed og Bevilling for sine Inddæmnings- og Opfyldningsarbejder paa Christianshavn. Syv Aar senere blev hans Arbejdere fri for Skat og 1747 for enhver Laugstvang.

Ydede Frederik V saaledes Bjørn sin Anerkendelse, hyldede denne til Gengæld Kongen med en stor Fest, da han det sidstnævnte Aar blev optaget i »Det danske Kompagni«, hvis Skydebane var blevet indrettet paa en Del af Bjørnsholm, som det opfyldte Terræn blev kaldt. Samme Aar stiftede Bjørn sammen med Admiral Ulrich Fr. Suhm og Københavns Borgmester, Justitsraad Fr. Holmsted »Det almindelige Handelskompagni«, »for at forsyne fremmede med andre fremmedes Varer og faa alle de i Danmark fornødne Varer fra første Haand«. Desuden var han Medlem af det vestindiske og det islandske Kompagni og blev i 1748 indvalgt i Direktionen for det ny Teater paa Kongens Nytorv. Det skyldtes ogsaa ham, at de to Statuer af Neptun og Merkur – Havets og Handelens Guder – blev opstillet paa Børsens Ramper. De er udført af den sachsiske Billedhugger Johan Christoph Petzhold, men Neptun er efter en Nedstyrtning i 1862 blevet erstattet af en Kopi. Den ret medtagne Original er senere blevet erhvervet af Bymuseet.

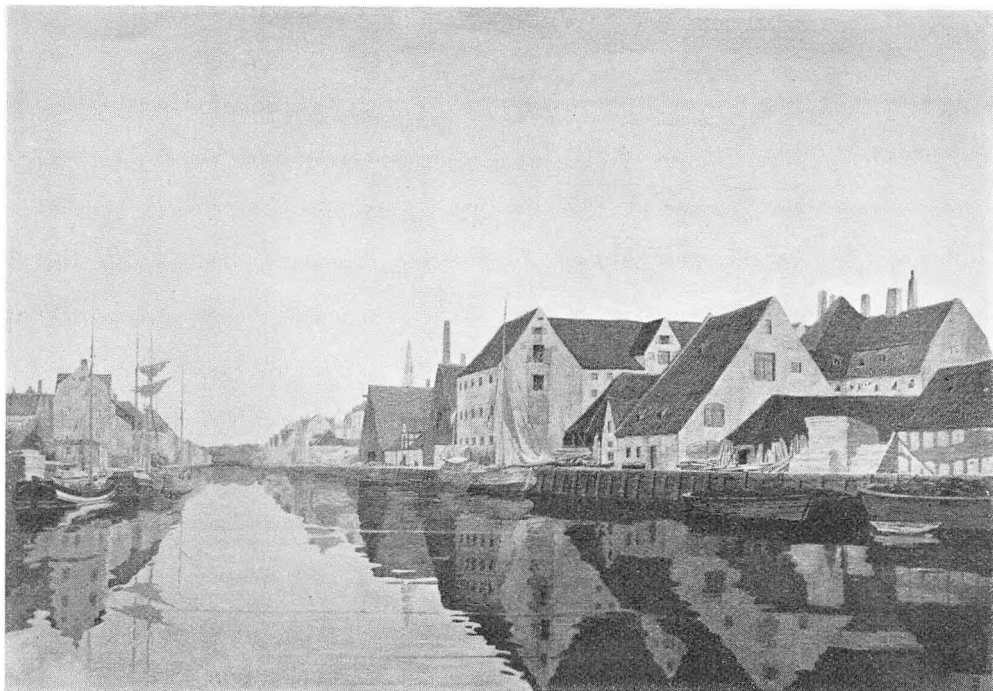
Allerede 1747 var en Del af Bjørnsholm blevet overdraget »Det almindelige Handelskompagni« og i 1762 – 12 Aar efter Bjørns Død – blev Resten solgt til Mægler Carl Wilder. Dennes Enke tilskødede 1765 Skibsværftet med Kjølhalegrav, Bradbænke, Slæbesteder, Vaanings- og Pakhuse, Materialhuse og Spantehus etc. til Sønnen Lars Wilder, der ejede det til 1803, da det blev købt af Asiatisk Kompagni. I Wilders Tid var det et af Christianshavns største Forelagender. Baade Pladsen og den Vindebro, Bjørn 1736 havde bygget over Kanalen i Fortsættelse af Strandgade, skiftede derfor Navn, men først omkring 1859 blev Kongensgade omdøbt til Wildersgade.

Carl Wilder var en meget energisk Mand. Ved Gammel Estrup i Jylland havde han 1740 anlagt en Spaanfabrik »for den Slags Spaane, som Bogbinderne, Skomagerne og andre til deres Brug have fornødent«, men da Isenkræmmerlauget ikke havde Interesse for Fabriken, opgav han den 1760 og helligede sig fra nu af sit ny erhvervede Skibsværft paa Christianshavn. Efter hans Død blev det videreført af Sønnen, der efterlod sin store Formue til St. Hans Hospital, Claudi Rossets Stiftelse og Almindeligt Hospital.

Det Areal, Bjørn havde overladt »Det almindelige Handelskompagni« blev senere delt i to Pladser. Nærmest Trangraven ligger Grønlands Handels Plads, som viderefører de Traditioner, der blev grundlagt af Kompagniet i det 18. Aarhundrede, selv om Handelen nu kun omfatter Grønland, og ikke som dengang tillige Færøerne, Island og Finmarken. Foruden de Skibe, som regelmæssigt besejler Grønland, er Pladsen Udgangspunkt for de Ekspeditioner, som i videnskabeligt Øjemed skal udforske vor fjerne Atlanterhavsbesiddelse.

Blandt dens ældre Bygninger er det store Pakhus fra ca. 1780 det bedst bevarede, efter at Bødkeriet og den tidligere Kontorbygning i 1925 blev nedrevet. Som Søn af Pladsens Opsynsbeljent havde Maleren Vilhelm Kyhn sit Barndomshjem i dette Hus. Derfra stammer hans Kærlighed til Christianshavn, og dertil vendte han tilbage efter sin store Udenlandsrejse 1850–51. Omkring 1840, da han endnu gik paa Akademiet, malte han Udsigten gennem Kanalen omtrent fra Hjørnet af Trangraven, – det samme Motiv, som ligger til Grund for Johan Rohdes store Billede fra 1901 – kun med den Forskel, at medens det særlig var Husrækken i Overgaden oven Vandet, som tiltrak Kyhn, var det den maleriske Gruppering af de mange Pakhuse paa Wilders Plads og deres Spejlbillede i Kanalen, som interesserede Rohde. I 1845 – to Aar efter at han havde forladt Akademiet – malte han Udsigten fra Havnen mod Bodenhoffs Plads. Til højre ses Bødkeriets Gavl og i Baggrunden Mastetoppene paa de Skibe, som laa for Ankers i Kanalen.

Paa Krøyers Plads, der er opkaldt efter Skibskaptajn Hans Krøyer, som købte den 1805 – og beliggende mellem Grønlands Handels

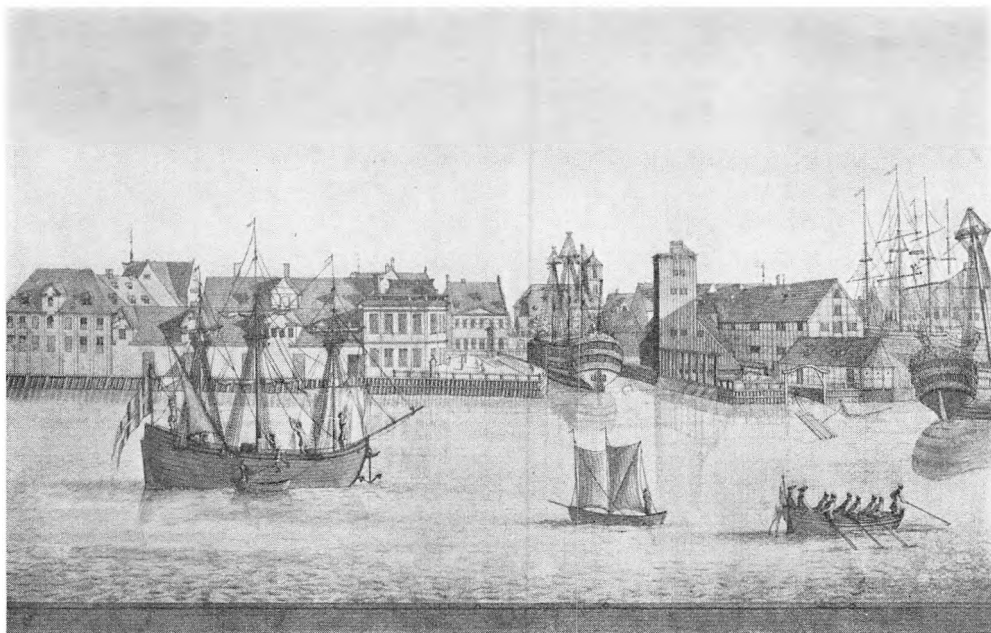
Christianshavns Kanal, set omtrent fra Hjørnet af Trangraven. Til højre Wilders Plads.
I Baggrunden Spiret paa Christianskirken. Efter Maleri af Johan Rohde 1901.

Plads og Wilders Plads, havde Aktieselskabet »Kjøbenhavns Flydedok og Skibsværft« sin Virksomhed, indtil det for ca. 15 Aar siden blev overtaget af Burmeister og Wain og nedlagt. Nu er Pladsen ligesom Wilders Plads, der ejes af Familieaktieselskabet Barfred-Petersen, udlejet til mindre Handels- og Fabrikforetagender.

Det store Hus til højre for Broen til Strandgade, der i 1873 blev udvidet med en Tilbygning, er opført som Kontorbygning for Carl Wilder, muligvis af J. C. Conrady, der ogsaa skal have bygget det tre Etager høje og 100 Alen lange Pakhus ud til Havnen. I 1899 nedrevedes »Klokkehuset«, paa hvilket »Andreas Bjørns Klokke« var ophængt. Det var et Gavlkvisthus af Bindingsværk, der stammede fra Pladsens ældste Tid, ligesom det endnu bevarede Gavlhuis overfor Aktieselskabet »Havnemøllen«s Pakhus.

Vi vender nu tilbage til Strandgade, idet vi hidtil kun har beskæftiget os med dens søndre Side, da den nordre oprindelig var Strand, og de Havne, Beboerne havde ladet grave ud for deres Ejendomme, først i det 18. Aarhundrede fik deres store Betydning.

Mellem Havnen og Kanalen opførte Arkitekt Philip de Lange 1744–45 den kgl. Grynmølle. Om dens uhyggelige Brand 1779 berettes »at nogle Mennesker bleve dræbte og lemlæstede, og een deel tusind Tønder Byg bleve tillige opbrændte«. En Plan om at bygge et

Dokken paa Christianshavn. Efter Stik i Thuras »Danske Vitruvius« 1746—49.

Fadeværksmagasin paa Grunden og indrette et Sejlloft blev opgivet, da »Det grønlandske, islandske, finmarkske og færøske Handelskompagni« havde i Sinde at overtage den. »Søetatens Forlegenhed for Plads til Fadeværket (maatte derfor blive) andensteds refereret«. Det nuværende Pakhus er bygget i Aarene umiddelbart efter Branden.

Vi vil nu »kaste et Øye til den skønne Dokke, som ligger lige over for Holmen paa Christianshavns Grund« — paa det Areal, som 1734 blev købt af Købmand og Raadmand Herman Lengercken Kløcker for 18.000 Rdlr.

Det følgende Aar paabegyndtes Anlægget under General-Admiral-Lieutenant, Grev Danneskjold-Samsøes Tilsyn og den tyskfødte Kommandørkaptajn J. H. Dumreichers daglige Ledelse, efter en Model, som Snedkersvend Thomas Møller havde udført. Imidlertid gik det kun langsomt fremad, idet Grunden ikke alene viste sig at indeholde Kvægsand, men tillige var fyldt med Kildevæld.

Da den endelig fuldendtes 1739, var selv Thura imponeret: »Hvo der i og ved Arbejdet har havt Leilighed til at se den uendelige Mængde Tømmer, som dertil blev anvendt — siger han — og den kunstige og fornuftige Forbinding af Tømmerværket, han maa billig tilstaa, at dette er i sit Slags det kunstigste og kostbareste Værk, som Danmark nogensinde har set og bragt til Veye«, thi »naar saadant et Værk paa en flak jordet Søe-Grund, som her er skeet, skal anlægges, hvor ey allene skal arbejdes under Vand-Grundens Horizont, men

endog skal strides med Havets Bølger, med underjords først usynlige, siden sig yttrende Kilder, og med hundrede andre Besværligheder, som ingen kand nævne, eller opregne, uden de, som daglig i og med dette Slags Arbeide have havt at bestille: Saaledes have Omstændighederne af denne vores Dokkes Indretning været«.

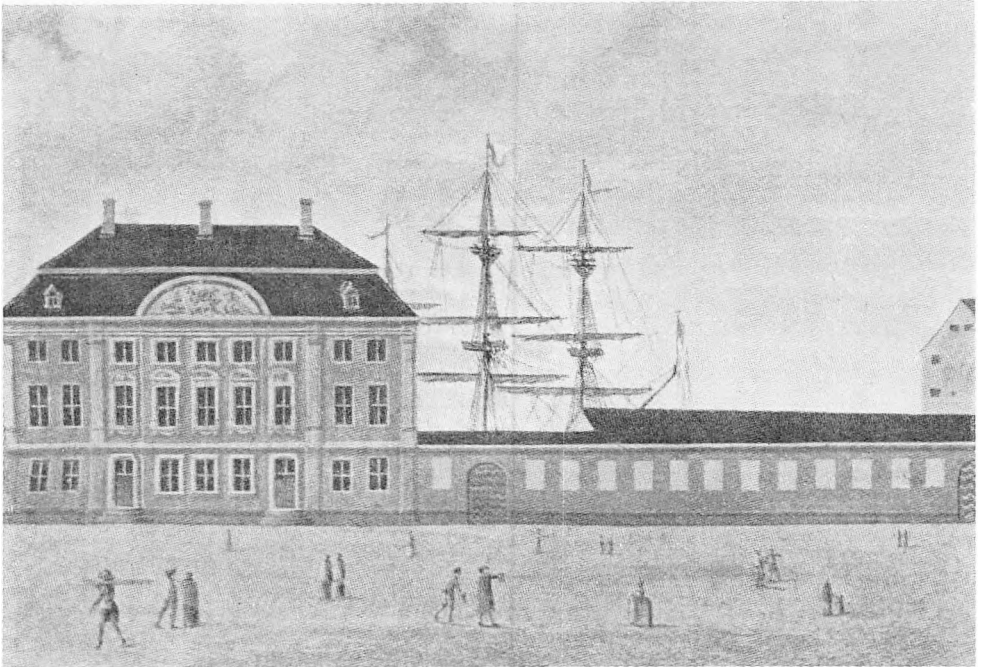
Ved Indvielsen den 26. Maj 1739 var Kongehuset til Stede for under Kanonsalut at overvære Søsætningen af Fregatten »Færø« – det første Skib, som var blevet bygget i Dokken. Samtidig lagdes Orlogsskibet »Christianus Sextus« paa 90 Kanoner ind »for at faae den fornødne Udbedring«. Saa stor Interesse nærede Kongen for Dokkens Bygning, at Philip de Lange 1738 havde faaet Ordre til at bygge en særlig Udsigtspavillon til ham. Paa Barth. Roques' Stik af Indvielsen ses baade denne og det Trætaarn, som indeholdt en Maskine, der skulde forhindre, »at Vandet af den i Grunden af Dokken under Arbejdet opsprungne Kilde, ey skal være Dokken og de derudi arbejdende til Hinder«. Ganske pudsigt fortæller Nyerup, at da det tog 500 Matroser et Par Dage at tømme den, blev der 1784 bygget et Mølleværk, drevet af Heste, saaledes at Vandet kunde komme ud paa en Snes Timer. I den Anledning sang man begejstret:

Nu snurre de Guldhjul for Gangernes Skridt
Nu bruges kun Skjoldungens Stridsmænd til Strid.

Først i Aaret 1917 blev Dokken nedlagt. Ligesom Nabogrunden, der tidligere tilhørte Asiatisk Kompagni, ejes Pladsen og de to store Beboelsejendomme, som Arkitekt Alfred Thomsen 1913 opførte ud til Strandgade, nu af Aktieselskabet »De forenede Handels- og Oplagspladser«.

Allerede 1670 var der blevet oprettet et ostindisk Kompagni. Dette sygnede imidlertid hen, og den 12. April 1732 stiftedes »Det kgl. oktroyerede danske asiatiske Kompagni«, der ikke alene fik Eneret paa al Handel hinsides Kap det gode Haabs Forbjerg og overladt Staden Trankebar og Kastellet Dannebrog, men tillige blev fritaget for Øresundstold og begunstiget med Toldnedsættelser. Til Gengæld forsynede dets Skibe Landet med Te og Krydderi, Porcelæn og Tøj.

Faa Aar efter dets Stiftelse i 1738 var Kompagniet rigt nok til at lade Philip de Lange bygge dets endnu bevarede Forsamlingshus overfor Mikkell Vibes Gaard paa Hjørnet af Strandgade og St. Annægade. Det er tre Stokværk højt med Mansardtag og en lav Mezzanin foroven, er vandret delt af et Gesimsbaand over Stueetagens Vinduer og en svær Gesims under Taget, lodret af toskanske Pilastre og et fremspringende Midtparti med kraftige Vinduesindfatninger i mellemste Stokværk og foroven »en rund Frontespice, paa hvilken Mercurius og Neptunus ses at holde Jordkloden mellem sig«.

Det Asiatiske Kompagnis Palæ, Strandgade 25.
Efter Maleri af Johannes Rach og Hans H. Eegberg, 1748.

Som Rach-Eegbergs Maleri i Nationalmuseet viser, laa det oprindelig alene, da Pakhuset først blev opført 1781. Paa denne Tid var Barokens Synspunkter i Almindelighed forladt. Alligevel er Symmetrien overholdt. Ikke alene retter de to Bygningers Beliggenhed sig efter St. Annægades Forløb, men Pakhusets Facade mod Strandgade og den fritliggende Gavl ud til Indkørselen har samme Udseende som paa Forsamlingshuset, selv om dets Stokværksinddeling er anderledes, og det ud til Havnen har almindelige Pakhusluger og en Gavlkvist med Hejseværk. Indbyrdes er de to Huse forbundet ved en lav Mur med en Port ud for St. Annegade.

Øst for Havnebassinet ligger det Pakhus, Arkitekt Eigtved byggede 1748–51. Det udtrykker den danske Rokokoarkitekturs bedste Egenskaber, idet Facaden er inddelt af 7 slanke risalitagtige Fremspring med Gavlkviste og Hejseværk og de mellemliggende Murflader opløst i lisèneindfattede Blændinger.

Paa Grund af de »store og uskatterlige Velgjerninger, der allermildest vare blevne beviste det til Negotiens Flor og Udbredelse«, bekostede Kompagniet den franske Billedhugger Sally's Rytterstatue af Frederik V, som den 17. August 1768 under stor Højlidelighed blev opstillet midt paa Amalienborg Slotsplads.

Efterhaanden sygnede Kompagniet hen, og i 1841 erhvervede den christianshavnske Storkøbmand Jacob Holm dets Plads i Strandgade.

Mellem Asiatick Kompagnis Palæ og Torvegade blev Strandgades nordre Bebyggelse afbrudt af den nu nedrevne Brogade – tidligere Langebrogade, der til trods for at Knippelsbro allerede blev bygget 1618–20, først blev opfyldt 1691. Indtil da forbandtes Broen med Strandgade ved en Dæmning, og i adskillige Aar var Hans Knips Hus, der tidligere havde været Toldbod, den eneste Bebyggelse paa dette Sted. Efter Grundtaksten fra 1689 fandtes der dog dengang 11 Huse langs Dæmningen. Et af disse, Brogade Nr. 3, faldt først ved Gadens Sløjfning 1938. At dømme efter Facadens Murankre skulde Forhuset være opført 1688 af Brygger og Raadmand i København, Rejmer Wilde, hvis Monogram er ind-

Lars Wilder 1768–1810.
Efter samtidigt Maleri

hugget paa Portens Slutsten, der nu opbevares i Københavns By-museum. Ved Nedbrydningen viste det sig dog, at kun en Del af Huset stammede fra denne Tid. Resten var ældre. I Virkeligheden har det i 1688 snarere drejet sig om en større Udvidelse og Ombygning af et gammelt Hus end om en Nyopførelse. Derfor var Kvistgavlen ogsaa anbragt skævt i Forhold til Midtaksen. I øvrigt maa det have været en af de første Bygninger af denne Type i København. Facaden var grundmuret, men Gavlen ud til Kanalen, der blev frilagt i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da Nr. 1 – Peter Applebyes gamle Ejendom – blev nedrevet, var bygget af Bindingsværk ligesom Sidehuset og Baghuset, der begge var opført i det følgende Aarhundrede, men ikke paa samme Tid. Fra Havnen var det et meget malerisk Parti, og indvendig var de store, lyse Lagerrum bevaret i Baghuset, i hvis øverste Stokværk der var indrettet et Værelse med Panelværk fra Slutningen af det 18. Aarhundrede. Der maa herfra have været en straalende Udsigt over Havnen!

I Nabohuset Brogade Nr. 5 (tidligere Nr. 3) boede Digteren Johan Ludvig Heiberg og Skuespillerinden Johanne Louise Heiberg i Aarene 1832–42. Det var dog ikke i det Hus, som endnu for nogle Aar siden laa paa dette Sted, at Heibergs boede, men i dets Forgænger, der sikkert var det samme, som en kort Tid efter Københavns Brand 1728 havde huset Ludvig Holberg, der tillige med andre »Afbrendte« fik Logi hos Commerce Raad Peder Keyszer.

Johan Ludvig Heibergs Moder, Forfatterinden Thomasine Gyllem-bourg-Ehrens-vård, der først havde været gift med P. A. Heiberg og

derefter med den svenske Baron C. F. Gyllembourg-Ehrensward, som var blevet landsforvist efter Mordet paa Gustaf III, ophævede efter Sønnens Bryllup 1831 sit eget Hjem i Overgaden oven Vandet 2 og flyttede sammen med det nygifte Par i Brogade og

I denne Kreds fik Livet et Skær,
Som ellers sparsomt kun findes,
Et Skær af yndefuld Alvor – to
Begreber, som sjældent forbindes.

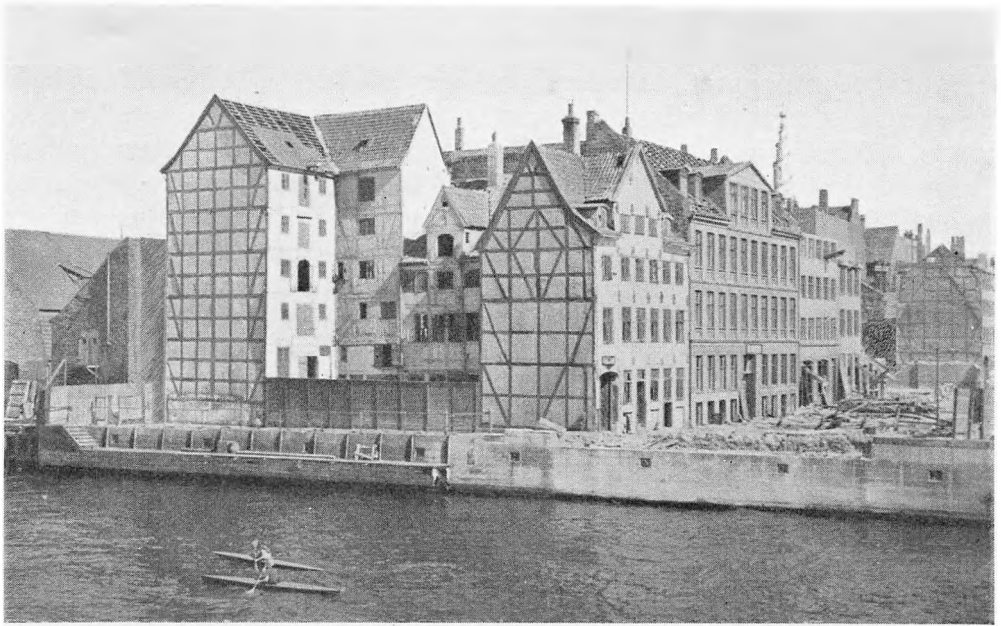
H. P. Holst.

Dette Hus, hvor ogsaa Stifleren af de Brockske Legatskoler, Niels Brock havde boet, indtil han 1776 flyttede til Strandgade 36, og den berømte Filolog J. N. Madvig i 1843 en kort Tid havde sit Hjem, maa være blevet nedrevet omkring Midten af Aarhundredet. I det ny, som først faldt i Forbindelse med Torvegades Regulering 1938, boede den nationalliberale Politiker, Biskoppen, Ministeren og Conseilspræsidenten i 1864, D. G. Monrad fra 1857–64.

Ved Siden af denne Ejendom, der mere udmærkede sig ved sine berømte Beboere end ved sit Udseende, laa en Række Huse, som næsten alle saa ud til at være opført i første Halvdel af forrige Aarhundrede. Ved Nedbrydningen viste flere sig dog at være betydelig ældre og have smukke Gaardpartier i Bindingsværk fra det 18. Aarhundrede, medens de oprindelige Vægdekorationer i Stuerne ofte fandtes skjult under utallige Lag Tapeter.

Paa Ingeniørofficeren Christian Geddes Kvarterplaner fra 1757, ses det tydeligt, at de lige Numre i Brogade vendte Bagsiden ud til Torvegade. Hvor utroligt det end lyder, gjorde dette Forhold sig endnu gældende, da Karéen faldt 1938. Det stammer fra den Tid, da Brogade var en af Christianshavns Hovedgader og al Færdsel fra Slotsolmen gik gennem denne. Saaledes svarede Nr. 4 i Brogade til Nr. 3 i Torvegade og Nr. 12 til Nr. 11 i Torvegade. Meget malerisk var især Nr. 4 med den smalle Gaardsplads, de mange smaarudede Vinduer og Sidehusets kraftige Stokværksfremspring.

Den første Del af Torvegade – eller Lille Torvegade, som det Stykke af Gaden tidligere kaldtes, der laa mellem Havnen og Kanalen – var indtil 1869, da den gamle Knippelsbro afløstes af den ny, som kom til at ligge ud for denne, en Blindgade, og Bebyggelsen derfor ret tilfældig. Endnu ved Nedrivningen var det kun Stueetagens Butiker, der udjævnede Ulighederne. Den modsatte Side bar derimod tydeligt Spor af Havnepladsernes Nærhed. Den mest værdifulde Ejendom var Drejermester H. M. Lindbergs Gaard, Nr. 12, der i sin sidste Skikkelse hidrørte fra en Ombygning i 1787, da den blev forhøjet med to Etager. Kælderen og Stueetagen stammede derimod fra Tiden før 1740. Midt paa Facaden var anbragt et Stukrelief med Smaabørn, der leger med

Brogade under Nedrivning 1938.
I Forgrunden Rejmer Wildes gamle Bryggergaard fra 1688.

Trisser og Hjul og Indskriften: »Lindberg 1787« og over den smukke Louis XVI' Gadedør et udskåret Vindue, der blev beskyttet af et konsolbaarent Tag. Baade Relieffet og Døren opbevares nu i Bymuseet.

Vest for Knippelsbro havde Jonas Trellund 1663 faaet Privilegium paa det store Skibsbyggeri, som tidligere havde tilhørt David Balfour, men oprindeligt var anlagt af den hollandske Købmand Johan de Willom, der var en af Christianshavns første Grundejere. Efter Jonas Trellunds Fallit 1669 gik Værftet i Staa, men 1684 genoptog F. A. Müller Driften. Seksten Aar efter solgtes det til Abraham Lehn. En Del af Pladsen kom siden i Andreas Bjørns Besiddelse, medens Resten erhvervedes af det vestindisk-guinesiske Kompagni.

I adskillige Aar havde Danmark drevet Handel paa de »karaibiske« Øer, og under Christian V var der blevet stiftet et vestindisk-guinesisk Kompagni. Virkelig Betydning fik det først efter 1733, da det til sine øvrige Besiddelser: Fæstningen Christiansborg paa Guinea-kysten, St. Thomas og St. Jan i Vestindien, føjede Øen St. Croix, der købtes af den franske Stat for 750,000 fr. Ganske vist fandt Kongen, »det var lovligt meget forlangt«, men ydede dog et Laan til Købet paa 40,000 Rdlr. Aaret efter gav han Kompagniet en ny Oktroy og store Privilegier. Blandt andet forhøjedes Tolden paa fremmed Sukker og Sirup, og det fik Eneret paa Fremstillingen af disse Produkter.

Allerede 1721 havde det faaet Tilladelse til at anlægge et Sukker-raffinaderi i København. Otte Aar senere indrettedes dette i et Hus

paa Slotsholmen, men fik snart efter til Huse i en Ejendom paa den nuværende Knippelsbrogades Grund paa Christianshavn. Kun laa Aartrivedes Kompagniet. Alligevel erhvervede det efterhaanden hele Strækningen hen til »Capitain von Ostens Platz«, den senere Tydske Plads, indførte Forbedringer ved Sukkerraffinaderiet og udsendte flere Skibe til Vestindien, men allerede 1754 blev Pladsen og Bygningerne solgt til Etatsraad Wewer, Staten overtog dets oversøiske Besiddelser og Sukkerraffinaderiet, som det drev indtil 1763, da det købtes af Grev Heinrich Schimmelmann, der desuden erhvervede en Række store Sukkerplantager paa de dansk-vestindiske Øer.

Geddes Kvarterplaner fra 1757 viser de forskellige Bygningers Beliggenhed. Det Pakhus, der laa ud til Havnen mellem Brogade og Torvegade, ses endnu paa gamle Fotografier af Knippelsbro. Da det har stor Lighed med Arkitekten Johan Cornelius Kriegers Bygninger, skyldes det muligvis ham. I hvert Fald maa det være bygget umiddelbart efter Københavns Brand 1728. Det ejedes en Tid af Familien Schimmelmann, blev senere stor Købmandsgaard og faldt først i Slutningen af forrige Aarhundrede. I dets Sted opførtes den store Beboelsesejendom, der blev nedrevet for nogle Aar siden, da Torvegade udvidedes.

De fleste af Kompagniets Bygninger laa dog Vest for Broen. I det senere nedrevne Hus paa Hjørnet af Torvegade og Stranden, der sikkert var opført samtidig med det tidligere nævnte Pakhus, samlede Storkøbmanden Alfred Hage omkring Midten af forrige Aarhundrede de ledende nationalliberale Politikere. Selv var han i adskillige Aar Medlem af Folketinget, og i hans Hjem kom bl. a. Orla Lehmann, der var gift med hans Søsterdatter, Svigersønnen Carl Ploug og Broderen Hother Hage, som var en fremragende Jurist. Men ogsaa Videnskabsmænd og Kunstnere var velsete Gæster. Saaledes boede Maleren Jørgen Roed i Huset fra 1860–68.

Ved Siden af Raffinaderiet laa Madame Fabritius Plads. Paa Geddes Tid tilhørte imidlertid næsten hele Arealet hen til den senere Tydske Plads, som den hollandske Købmand Jan van Osten havde opfyldt, det vestindisk-guinesiske Kompagni. Terrænet bag Frederiks tyske Kirke, den nuværende Christianskirke, der indtil for nylig kaldtes »Gamle Laboratorium«, var derimod i Statens Eje. Mellem Kongensgade – Wildersgades tidligere Navn – og Overgaden neden Vandet laa Landartilleriets Laboratorium og ud til Sejlløbet Søetatens.

To Gange var »Gamle Laboratorium« sprunget i Luften. Første Gang den 6. August 1679 »formedelst Guds Veir og Tordenslag« og senere den 16. Juni 1683, da Eksplosionen var saa voldsom, at den »forarsagede saadan Tummel og Allarm i Veiret, at Vinduer og Tage i de Huse, som endogsaa laa langt derfra, sprunget udi mange tusinde Stykker og bleve ganske og i Grund fordærvede«.

Det store Areal paa den modsatte Side Kanalen, som tidligere kaldtes »Engelskmandens Plads«, blev først opfyldt, da Kongen 1745 skænkede det til den engelske Rebslager Peter Applebye, der anlagde en Reberbane og et Skibsværft paa det. De lave sammenbyggede Huse i Langebrogade er en Rest af Reberbanens Bygning, som Jacob Holm i 1840 ombyggede til Bolig for 103 Arbejdere.

Jacob Holm var en sjællandsk Bondesøn, som arbejdede sig frem til at blive Københavns største Skibsreder, Storkøbmand og Industri-drivende. 24 Aar gammel havde han 1794 nedsat sig som Urtekræmmer i Torvegade paa Christianshavn, men allerede 1805 oprettede han en Oliemølle, faa Aar efter en Limfabrik, en Sejldugsfabrik, et Sæbesyderi og en Reberbane, og ved sin Død 1845 var han tillige i Besiddelse af de fleste Havnepladser og Skibsværfter paa Christianshavn. Den lille Urtekramhandel, som var Grundlaget for Handelshuset »Jacob Holm og Sønner«s omfattende Virksomhed havde han imidlertid skilt sig af med allerede 1817. Paa mange Omraader gik han i Spidsen. Den ny Oliemølle, han lod bygge 1826, blev som den første i Danmark drevet af en Dampmaskine, en dansk Mand havde konstrueret, i 1830 overdrog L. N. Hvidt ham Bygningen af det første danske Dampskib: »Frederik VI«, og fra hans Værft stammede de første danske Fyrskibe. Tillige drev han Handel paa Grønland, Ostindien og de vestindiske Øer, og var den første, der udsendte et Hvalfangerskib til Sydhavet.

Paa Applebyes Plads ligger nu et moderne Beboelseshus og »De danske Sukkerfabriker«s store Anlæg, der er opført 1912–13, medens »Gamle Laboratorium« og Tydske Plads tilhører Burmeister og Wain. I 1943 var det netop 100 Aar siden, Hans Heinrich Baumgarten fik kgl. Bevilling til at oprette et Maskinværksted i København, og 1846, da den unge, ret velhavende Ingeniør Carl Chr. Burmeister blev optaget i Firmaet, købtes Ejendommen paa Hjørnet af Overgaden neden Vandet og Lille Sophiegade, der dengang gik igennem til Wildersgade. Efterhaanden som Virksomheden voksede, erhvervedes de tilstødende Huse, »Gamle Laboratorium«, Tydske Plads og en Del af Holms Plads. Siden er Bedriften udvidet til Refshaleøen, og desuden

Jacob Holm 1770–1845.
Efter samtidigt Maleri.

William Wain 1819–82.
Efter Litografi af W. Tegner.

Carl Chr. Burmeister 1821–98.
Efter Litografi af W. Tegner.

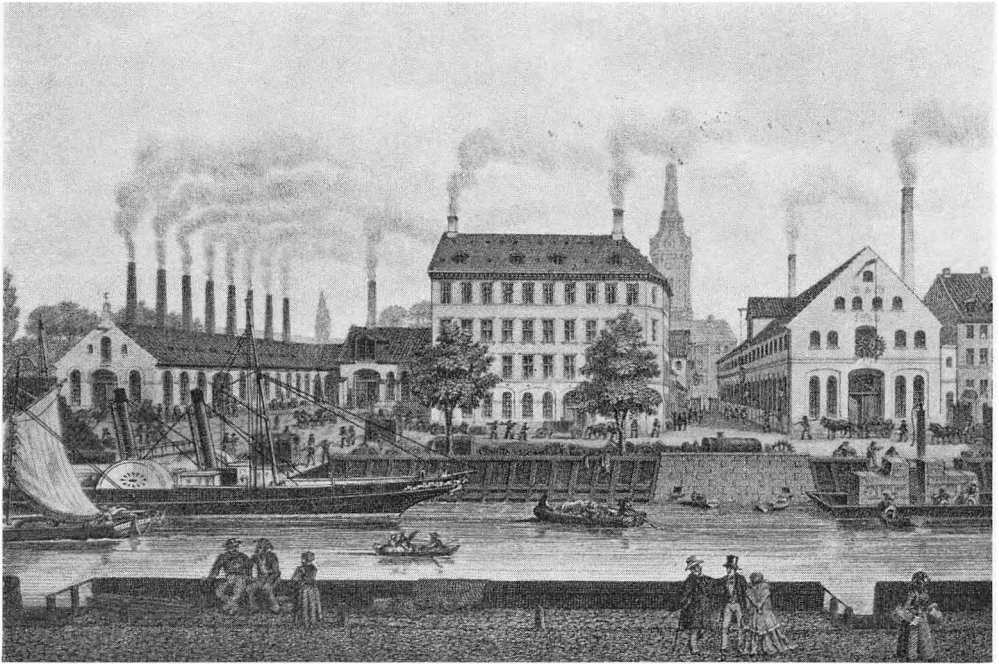
har Selskabet købt alle Ejendomme paa Strandgades højre Side Vest for Knippelsbro, hvor det er Tanken i Forbindelse med Torvegades Regulering at opføre en ny Administrationsbygning, der vil blive Genbo til F. L. Smidth og Co.'s projekterede Nybygning paa den modsatte Side af Gaden. Derved forsvinder ganske vist Knippelsbrogade, som blev anlagt omkring Midten af forrige Aarhundrede paa det gamle Sukkerraffinaderis Grund, men da ingen af de Ejendomme, der skal nedrives, har nogen arkitektonisk Værdi, og da en Del af dem, ved det engelske Bombardement i Januar 1943, blev lagt i Ruiner, vil Bybilledet ikke lide nogen nævneværdig Skade.

Efter at Baumgarten 1861 havde trukket sig tilbage og var blevet erstattet af Englænderen William Wain, omdannedes Firmaet 7 Aar senere i 1872 til et Aktieselskab. En mere indgaaende Skildring af dets Virksomhed maa søges i det Festskrift, der blev udgivet i Anledning af 100 Aars Jubileet.

KAPITEL IV

Da Kanalen allerede kort efter Byens Grundlæggelse var begyndt at sande til, fik Overgaderne først i det 18. Aarhundrede samme Betydning som Strandgade.

Paa Burmeister og Wains Grund i Overgaden neden Vandet laa omkring 1800 Billardholder Nikolai Valentin Kjerulfs »Have«, der var Samlingssted for Byens »gode Borgere«. Ved Siden af Fabrikens nuværende Bygninger ligger Heerings Gaard, Overgaden neden Vandet 11. Det tre Stokværk høje, nyklassiske Hus har foroven paa

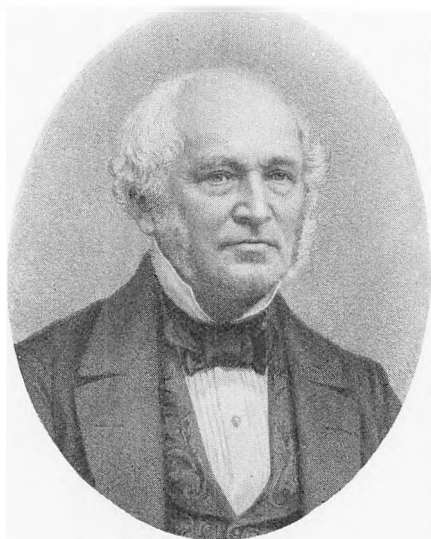
Baumgarten og Burmeister's Maskinværksteder og Kontorbygning.
Litografi fra 1860.

Midten en 6 Fag bred Kvist og forned en Indkørselsport, men den eneste Udsmykning er et Gesimsbaand over Stueetagens Vinduer og en Frise mellem 1. og 2. Stokværks 6 midterste Vinduer, der fremhæves af konsolbaarne Saalbænke i Sandsten. Til Huset hørte tidligere en stor Have ud til Wildersgade, men i 1914 nedlagdes denne og i Stedet opførtes en Lagerbygning.

Det gamle Hus ud til Overgaden er bygget 1785 af Søkaptajn Hans Pedersen Kofoed, der Aaret efter giftede sig med den rige Nexøkøbmand Jochum H. Anchers Enke. I sin Ungdom havde Kofoed foretaget 21 Rejser til Vestindien og tjent en Formue. Siden nedsatte han sig som Grosserer og Brygger i København, men ændrede derfor ikke sin vante, tarvelige Levevis. Hans Hustru, som han ansaa for Gaardens »bedste Smykke«, var kendt for sin store Godgørenhed mod Christianshavns Fattige, og blev 6 Aar efter Mandens Død udnævnt til Elatsraadinde – en sjælden Udmærkelse.

Efter hendes Død købtes den statelige Gaard 1838 af Urtekræmmer Peter Fr. Suhm Heering, i hvis Slægt den siden er gaaet i Arv og pietetsfuldt vedligeholdt.

Heering havde 1818 nedsat sig som Købmand paa Hjørnet af Admiralgade og Boldhusgade og oparbejdet en betydelig Forretning, hvor han begyndte Fabrikationen af Firmaets berømte Kirsebærlikør, Cherry Brandy'en, efter en gammel Opskrift, og lagde Grunden til sin store

Peter F. Heering 1792–1875.
Efter Litografi.

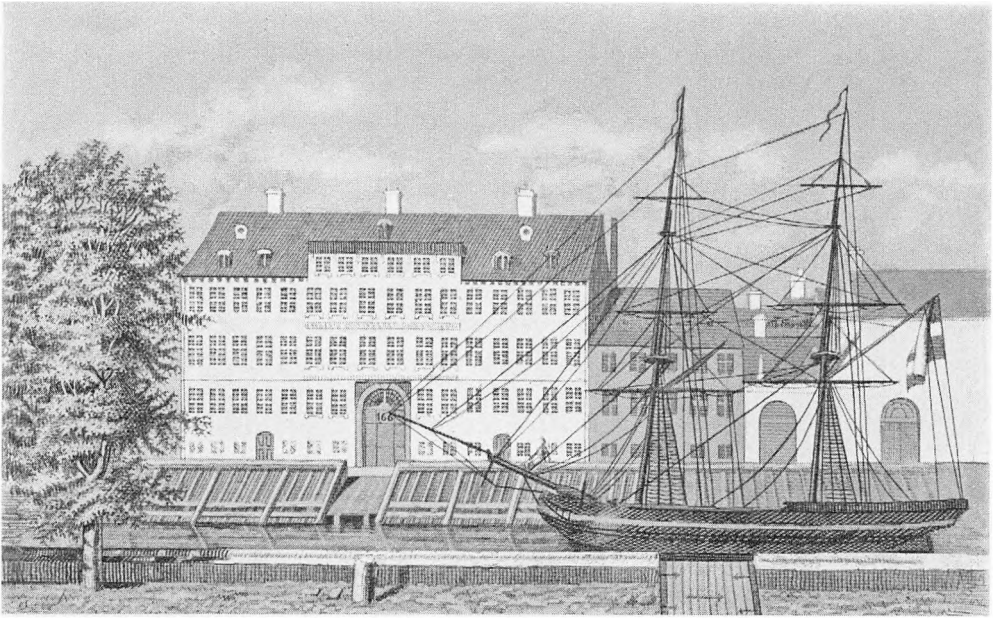
Handelsflaade, der snart besejlede Verdenshavene og bragte værdifulde Produkter med hjem.

Ogsaa den øvrige Bebyggelse i Overgaden neden Vandet har til Dels bevaret sin gamle Udseende. Kun paa det ene Hjørne af Torvegade er de ældre Ejendomme blevet erstattet af en Nybygning, men de Huse, der er forsvundet, var – trods deres maleriske Værdier – ikke særlig betydelige. Nr. 33 er derimod en god nyklassisk Bygning. Den er opført 1782 af den gamle Ankersmed Hans Caspersen, som omkring 1745 havde nedsat sig som Smedemester i København. Da han hurtigt fik »det vigtigste Smedearbejde, der forefaldt og tillige var eneste Leverandørafalt Smedearbejde

ved det danske Asiatiske Kompagni«, blev han snart en meget velhavende Mand. Sin Formue anbragte han i Ejendomme, og paa Christianshavn byggede han bl. a. Nr. 33 i Overgaden neden Vandet, som omkring Midten af forrige Aarhundrede blev ombygget og forhøjet med et Stokværk.

I det lave to Etages Hus ved Siden af med de moderne Forretningsvinduer i Stuen har Kaffe- og Te-Firmaet David Metz i mange Aar haft til Huse, medens Forfatteren og Journalisten Georg Nygaard til sin Død 1943 boede i det karakteristiske Gavlkvisthus Nr. 35 med det morsomme Bødkerskilt.

Foruden Nr. 33 har Hans Caspersen opført Nr. 39, som han ejede fra 1761–86. I Modsætning til Nr. 33 har det 4 Stokværk høje Louis XVI'Hus en 4 Fag bred Midtrisalit med Rustikbehandling i Stuen paa hver Side af den brede Port. Derimod har Hjørnehuset ved St. Annegade ingen større Værdi – heller ikke det kedsommelige Murmesterhus paa det modsatte Hjørne, der i Slutningen af forrige Aarhundrede afløste et ældre Pakhus. Bortset fra dette er denne Del af Overgaden et af Christianshavns mest særprægede Partier. Paa den ene Side den lave Mur bag Wildersgades Kaserne ligger Grosserer W. Røper-Petersens to smalle opadstræbende Pakhuse med Luger og Hejseværk, der begge er opført 1799–1800, og paa den anden Side Kasernens Depotbygninger, som nu er ombygget til Privatbeboelse, men i store Træk har bevaret deres tidligere Udseende, selv om Lugerne er erstattet af Vinduer og Gavlkvistenes Hejseværk forsvundet. Det sidste Hus i Overgaden neden Vandet er Prinsesse Maries Hjem for gamle

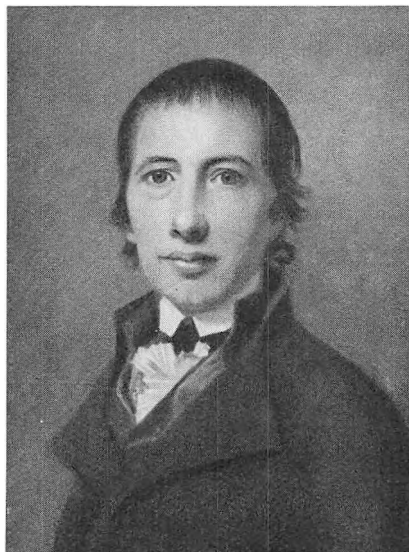

Heerings Gaard Overgaden neden Vandet.
Litografi ca. 1840.

Sømænd og Sømænds Enker, som ligger paa den store Grund mellem Baadsmannsstræde og Christianshavns Kanal.

I Overensstemmelse med Johan Semps Plan fra Slutningen af 1617 gik de enkelte Grunde i Strandgade og Overgaden neden Vandet oprindelig igennem til Lille- og Store Kongensgade – den nuværende Wildersgade. De ældste Købmandsgaarde fik da ikke alene hver sin Havn, men desuden tilstrækkelig Pakhusplads. Nu har kun faa Ejendomme denne Udstrækning, da Størstedelen i Tidens Løb er blevet delt. De fleste Huse i Wildersgade er opført som Bolig for Smaa-haandværkere og Handlende.

For Enden af Gaden laa Indgangsporten til de militære Laboratorier paa Burmeister og Wains nuværende Plads. Den ses paa (Joh. Vilh. L.) Dahls? Tegning fra 1846. Det smukke Rokokohus til højre, der næsten skjules af Træerne, er den gamle Borgerdydskole, som i 1893 flyttede til Helgolandsgade. Bygningen overtoges derefter af den Classenske Legatskole, og ejedes indtil den blev ødelagt 1944 af Burmeister og Wain. I dette Hus boede Stifteren af de Massmannske Søndagsskoler, N. H. Massmann fra 1794–1816. Efter i 1789 at have taget sin Attestats, var han samme Aar blevet Huslærer hos Udenrigsministeren A. P. Bernstorff, der i 1792 havde skaffet ham Embedet som Sognepræst ved Frederiks tyske Kirke (Christianskirken). I denne Egenskab kom han i Forbindelse med unge Haandværkere, og for at de kunde faa Lejlighed til at forøge deres Kundskaber i Regning

N. H. Massmann 1766—1816.
Efter samtidigt Maleri.

og Skrivning, stiftede han 1800 »Selskabet for de københavnske Søndagskoler«. Da Undervisningen blev mødt med Velvilie, udvidedes den til at omfatte flere Fag, og indtil 1920, da de moderne Folkeskoler overflødiggjorde denne Del af dets Virksomhed, var de Massmannske Søndagsskoler meget besøgte. I Stedet yder Selskabet nu bl. a. Tilskud til Det tekniske Selskabs Skole i København.

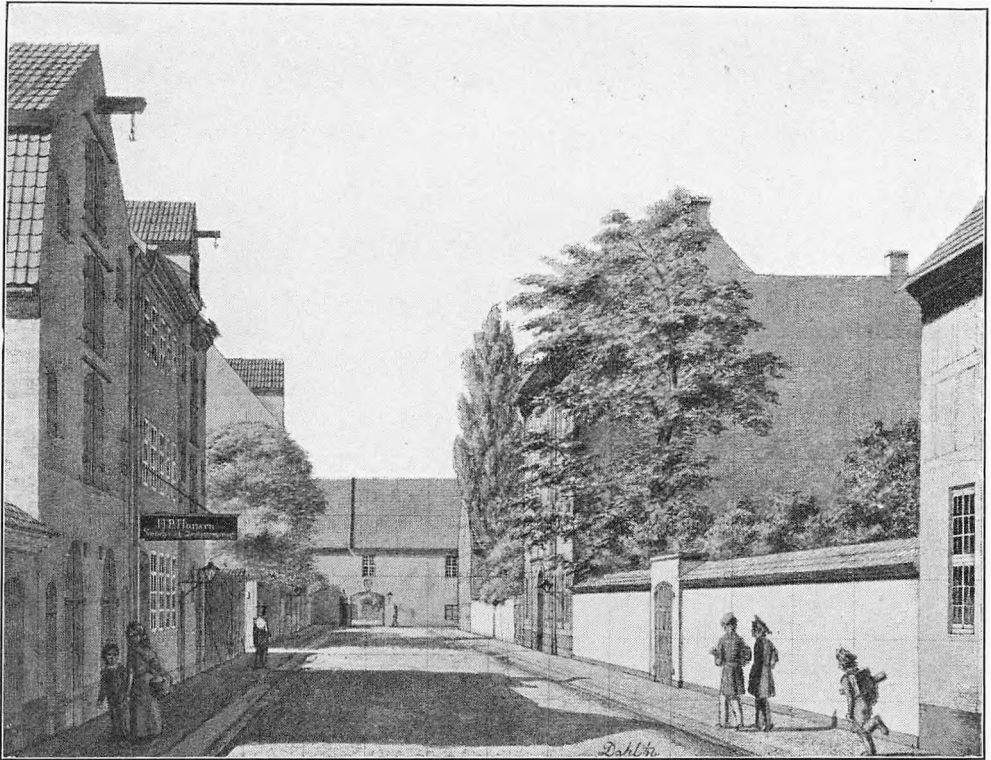
Fra 1842—67 var den kendte Skolemand og Litteraturhistoriker Martin J. Hammerich Borgerdydskolens Leder. Han efterfulgtes af Forfatteren Johannes Helms, hvis mest kendte Bog: »Soldaterliv i Krig og Fred for en Menneskealder siden«, indledes med den smukke Sang: »Jeg elsker de grønne Lunde«.

Bag Muren ved Siden af Skolen laa Haven til Abraham Lehns Gaard i Strandgade 6. Den er senere blevet nedlagt og erstattet af et trist Beboelseshus. Derimod er Nr. 15 ret interessant. I det svagt fremspringende Midtparti har Gadedøren og de to Kældernedgange paa hver Side konsolbaarne Overliggere, som ganske vist er temmelig ubehjælpomt anbragt, men alligevel giver denne Bygning en Særstilling.

Selv om de senere Aars Nedrivninger i Torvegade ogsaa har sat sit Præg paa Wildersgade, er den øvrige Del af denne Gade dog ret uforandret. Endnu staar saaledes Lagerbygningerne til Sivert Grubbes Gaard, Strandgade 28. Baade Mellearhuset og Baghuset ud til Wildersgade, der begge er opført af Bindingsværk, er karakteristisk for de lange, smalle Grundes Bebyggelse. Træder man ind i Gaarden, fornemmer man et Pust fra en svunden Tid.

Paa samme Side, længere nede i Gaden overfor Wildersgades Kaserne, ligger en Rest af de Huse, der i Thomas Overskous Barndom kaldtes for »Sladderrækken«. I flere Aar boede Familien Overskou i Nr. 53, og fra Forældrenes Vinduer fulgte Drengen med stor Interesse Soldaternes Liv. Navnlig morede det ham at se dem stille til Parade i deres farvestraalende Uniformer.

Knap saa hyggelig som paa Dahls Tegning er den modsatte Side af Wildersgade. Nogle af Husene benyttes nu som Lagerbygning, andre ejes af Burmeister og Wain, og Gaden har derfor helt skiftet Karakter. Pakhuset i Tegningens Forgrund hører med til Heerings Gaard i Overgaden neden Vandet 11, og bag Træet ved Indgangen til den senere nedlagte Lille Sophiegade, ligger Frederikskirkens gamle Skole.

Lille Kongensgade, nu Wildersgade, til højre Hegnsmuren ved Haven bag Strandgade Nr. 6. Mellem Træerne Borgerdydskolens gamle Bygning. Efter Tegning af J. V. L. Dahl 1846.

De øvrige Ejendomme paa denne Side Gaden er smaa, enkelte dog 4 Etager høje, men den eneste større Bygning er den tidligere Kaserne, der er bygget paa det Sted, hvor Væverlauget efter Christianshavns Indlemmelse 1674 havde grundlagt den første Lærredsfabrik i Danmark. Skønt Kasernen nu er indrettet til Privatbeboelse, har den stadig — trods sin nuværende forfaldne Tilstand — et vist militært »Tilsnit«. Den er opført 1802 af Arkitekten J. H. Rawert og Tømmerhandler, Oberst Hallander i en simpel nyklassisk Stil. Over den høje, sokkelagtige Stueetage, er den 4 Stokværk høje Facade vandret delt af en Gesims, lodret ved Hjælp af Saalbænke under Vinduerne i to 3 Fag brede Sidepartier og et 8 Fag bredt Midtparti over Porten. Derimod er Gaardsiderne helt udekorerede.

Ogsaa i St. Annægade mellem Strandgade og Overgaden neden Vandet findes flere 18. Aarhundredes Ejendomme. Det ældste Hus er, foruden Sidefløjen til Mikkel Vibes Gaard paa Hjørnet af Strandgade, Nr. 14, der er et ganske lille overpudset Bindingsværkshus, som minder om de smaa Huse i Holmensgade, der blev nedrevet 1932. Det er rimeligvis det sidste Eksempel paa de Boder eller Vaaninger, Smaa-handværkere og andre jævne Folk beboede i det 17. Aarhundrede.

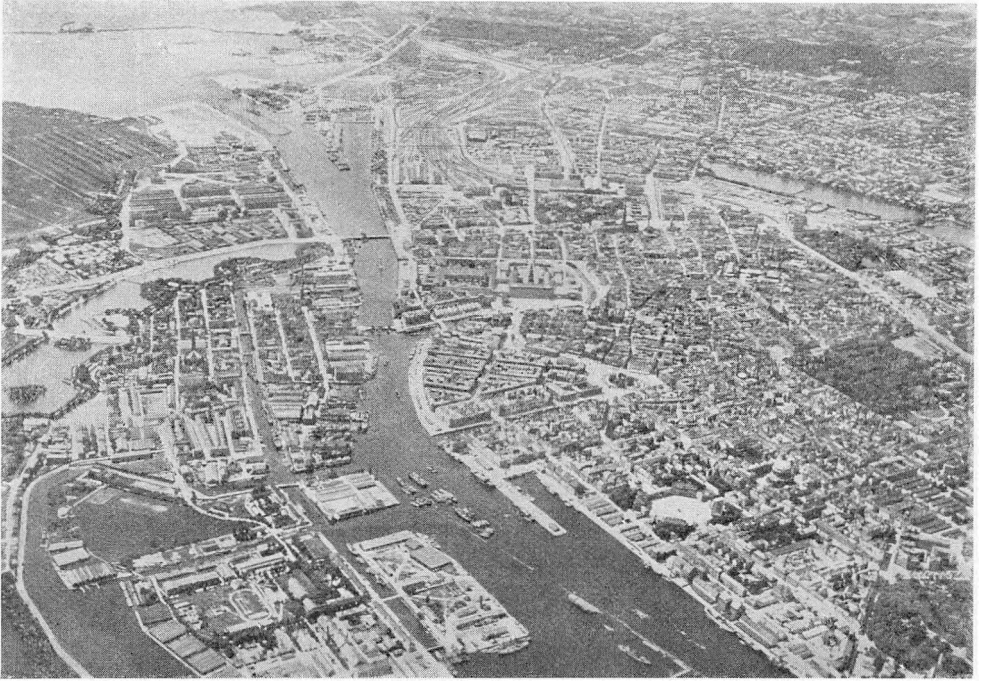

St. Annægade, set fra Hjørnet af Wildersgade. Fotografii 1947

I Sammenligning med Wildersgade og St. Annægade har Torvegade mellem Strandgade og Kanalen virket fornem. Fra gammel Tid var det Christianshavns Forretningsgade, derigennem gik Vejen fra Amagers fede Jorder ind til Byen, og der færdedes Amagerbønderne i deres maleriske Dragter og Sømænd fra fjerne Lande. Her laa ogsaa Christianshavns Apotek, som indtil de store Nedbrydninger havde til Huse i Nr. 19. Først i 1707 havde denne Bydel faaet sit eget Apotek, der oprindeligt var beliggende i Brogade 21. Senere flyttedes det til Torvegade og blev i 1785 overtaget af den bekendte Kemiker, Frantz Heinrich Müller, som det i 1772 var lykkedes at fremstille dansk Porcelæn af bornholmsk Ler. Paa dette Grundlag blev den kgl. Porcelænsfabrik oprettet.

Blandt Müllers Efterfølgere er Jørgen Kristian Hauberg en af de mest kendte. Ikke alene skaffede han sig Leverancen af Medicin til den nyoprettede Veterinærskole paa Christianshavn, men sørgede for, at det blev en Tradition, at ethvert Skib skulde forsynes med en Medicinalkiste fra hans Apotek.

Omkring 1779 opførte Urtekræmmer Iver Larsen Bang Nr. 21 ved Siden af det gamle Apotek. I dette Hus laa Jacob Holms Urtekramhandel, medens Grundtvig 1823 som residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke, flyttede ind i Hjørnehuset Nr. 25. — samme Sted, hvor den kendte Kritiker og Skolemand Peder Hjort boede fra 1851–70.

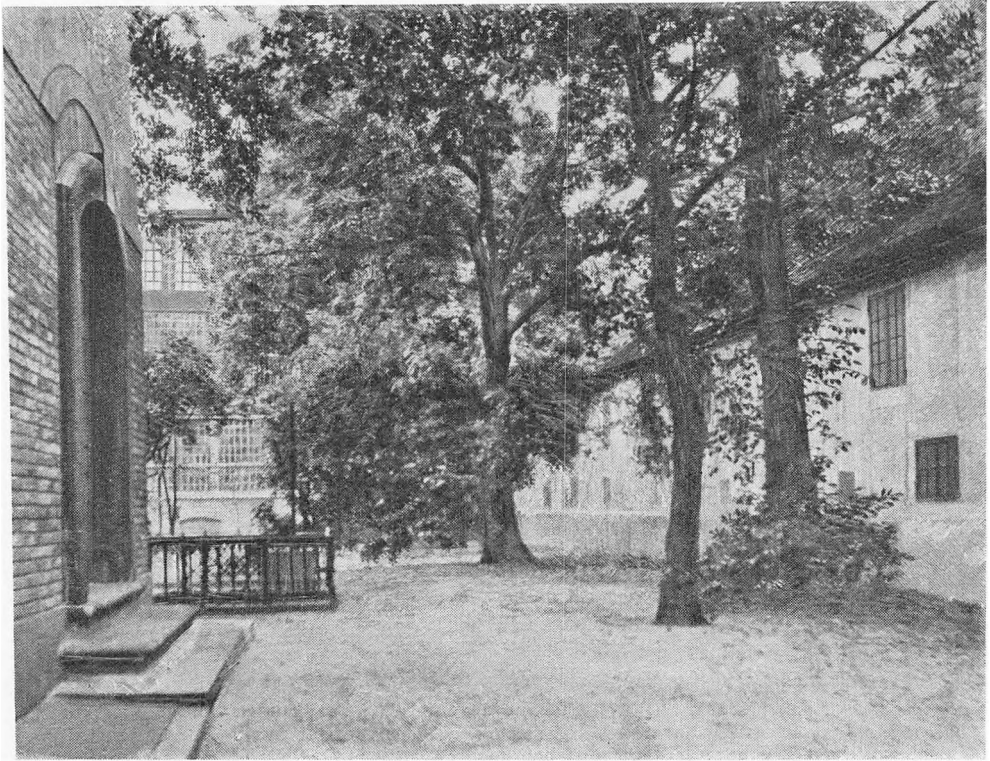
Flyverfotografi af København med Christianshavn til venstre. Man ser Voldgraven med Bastionerne, Kanalen, der deler Christianshavn i en Nederby og en Overby og det retvinklede Gadenet. I Forgrunden Orlogsværftet paa Frederiksholm og Dokøen.

Disse Bygninger er nu forsvundet og erstattet af moderne Beboelsesejendomme. Derimod har Torvegades højre Side mellem Strandgade og Kanalen bevaret sin oprindelige Skikkelse. Foruden det saakaldte Raadhus paa Hjørnet af Strandgade er Tobaksspinder Engelbrekt Larsens Gaard, Nr. 30 en meget værdifuld Ejendom. Siden 1803 har der været Butik i Forhuset og fra 1804–37 var der Tobaksspinderi i Baghuset. Bygningen, der dog er betydelig ældre, er et tre Stokværk højt Rokokohus med Mansardtag og en tre Fag bred Midtrisalit med Rokokoornamentik og Bygherrens Navnetræk.

KAPITEL V

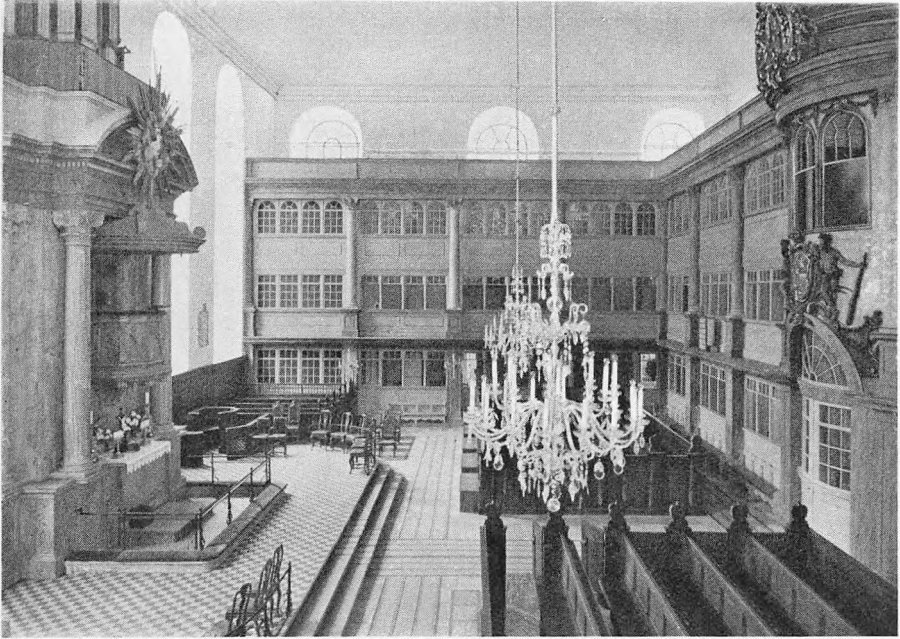
Fra Torvegade vender vi endnu engang tilbage til Strandgade – ikke for at betragte de enkelte Huse, men for at glæde os over det smukke Perspektiv med Christianskirken, hvis Spir – nu som fordem – løfter sig frit over Nederbyens maleriske Tage til Minde om de Slægter, der tidligere beboede denne Bydel og satte sit Præg paa den.

Fra gammel Tid var en stor Del af Christianshavns Befolkning tysk. Siden 1641 havde den haft sin egen Præst, men ingen Kirke, og de

Bag Christianskirken, til højre nu nedrevet Pakhus fra Saltværkets Tid.
Fotografi ca. 1920.

kirkelige Handlinger fandt derfor Sted i Vor Frelzers Kirke, som den i et halvt hundrede Aar – indtil Christianskirkens Opførelse – delte med den danske Menighed. Denne Ordning var den tyske Menighed meget utilfreds med, og især beklagede den sig over, at Gudstjenesten om Søndagen maatte afholdes »just i Middagsstunden« mellem 12 og 2, naar den danske Menighed ikke benyttede Kirken. I 1748 var Menigheden forøget og Misfornøjelsen steget saa meget, at den tyske Præst Josias Lorch ansøgte Kongen om Tilladelse til at bygge deres egen Kirke. Dette blev bevilliget, en Bygningskommission blev nedsat og ved Kollektor, Gaver og Overskuddet fra to Lotterier blev de nødvendige Midler indsamlet, medens det blev overdraget Eigtved at udarbejde et Projekt. Kongen skænkede 1750 det tidligere Saltværks Grund for Enden af Strandgade til Byggeplads, og ved Køb blev dette Areal udvidet med et Stykke af Vestindisk Kompagnis Plads, saaledes at Kirken kom til at ligge ud for Strandgade mellem de to smaa Pavilloner, der blev bygget ved Indgangen til Kirkegaarden. Men Eigtveds Projekt og den Træmodel, der blev udført efter dette, og som nu opbevares i Bymuseet, svarer kun tilnærmelsesvis til den nuværende Kirke. De smaa Afvigelser skyldes Hofbygmester G. D. Anthon,

Christianskirkens Indre. Fotografi 1947.

Eigtveds Svigersøn, der fik Ledelsen efter hans Død 1754. Da det var »den kostbareste og zirligste af hans Desseins«, der blev fulgt ved Opførelsen, blev Taarnet foreløbig dækket med et Pyramidetag. Først 1768–69 fik man Raad til at opsætte Spiret.

Den 12. Juni 1755 havde »Hans Majestæt under allerunderdanigst Haandsrækning af de til denne Kirkebygning beskikkede Direktører« nedlagt Grundstenen og døbt Kirken den: »Tydske Friderichs-Kirke paa Christianshavn«. Godt 4 Aar senere, den 2. December 1759 fandt Indvielsen Sted i Overværelse af Frederik V, Kronprins Christian (VII) og Sjællands Biskop, Ludvig Harboe, der holdt Indvielsestalen.

Kirkens Udseende er bevaret til vore Dage. Den er bygget af Tegl, men en Del af Facaden og Taarnet er beklædt med Sandsten. Desuden har Facaden, ligesom den øvrige Bygning lisèneindfattede Blændinger og Taarnet bl. a. Pilastre og Søjler. Indvendig er Rummet lagt efter Bredden og Væggene er beklædt med Pulpiturer i tre Etager, medens Altret, Prædikestolen og Orglet, som blev anset for »et af de bedste Orgelværker her i Staden« er anbragt over hinanden paa Væggen modsat Indgangen og Kongestolen.

Kun ude fra – i hver Ende af Kirken – er der Adgang til Begravelseskælderen, saaledes at »de Levendes Forsamling i Kirken ey forulejliges af de i Kirken Begravedes Dunster«. Mange kendte Mænd har her fundet deres sidste Hvilested. Historikeren P. F. Suhm, hans Hustru og Søn ligger begravet i en hvid og to sorte Marmorkister,

men Epitafiet, som er udført af Weidenhaupt, er ophængt i Kirken ved Indgangen under Kongestolen, hvor der ogsaa er anbragt to Indskrifttavler til Minde om Peter Applebye, hvis »utrettelige Flittighed skaffede ham mindre Rigdom end hans Ædelmodighed og Godgjørenhed rejste ham et Monument meere varigt og mindre tvetydigt end det saa ofte misbrugte Marmor«, og hans Hustru, hvis »fornuftige Husholdning og Gudsfrygt gav hende Evne og Hierte til Følsomhed og Hielpsomhed for den nødlidendes Trang og Ret til at blive begravet af flere end af hendes egne«.

Desuden er Præsten Josias Lorch, Kirkens første Patron, Kommandørkaptajn J. H. Dumreicher, Jacob Holm og flere Medlemmer af kendte adelige og borgerlige Slægter begravet i Kirkens Krypt. Andre er stedt til Hvile paa den idylliske Kirkegaard, der nu er udlagt som Park. Her findes bl. a. en Mindesten over Præsten N. H. Massmann.

I 1886 tog den sidste tyske Præst sin Afsked, og da Menigheden paa dette Tidspunkt kun bestod af 46 Medlemmer, lukkedes Kirken. I nogle Aar benyttedes den ikke, men da Vor Frelses Sogn var blevet for stort, udskiltes en Del af det til et særligt Sogn omkring den gamle »Tydske Kirke«. Efter at Kirken var blevet restaureret af Arkitekt Fritz Koch, genaabnedes den den 2. Juni 1901 under sit nuværende Navn: »Christianskirken«. Sammen med Strandgade danner den endnu i Dag et af de smukkeste Gadebilleder i København.

Udsigt fra Burmeister & Wains Maskinværksteder
mod Overgaden oven Vandet.
Fotografi 1947.

